

Regionalna obuka za nastavnike osnovnih škola
na Zapadnom Balkanu
Rješavanje problema diskriminacije u učionici
(radni dokument)

BEST PRACTICES
for
ROMA INTEGRATION
in the Western Balkans

Autorka: Ruth Friedman

Funded by the EU

Regionalna obuka za nastavnike osnovnih
škola na Zapadnom Balkanu
Rješavanje problema diskriminacije u
učionici (radni dokument)

Impresum

Objavljeno u septembru 2013. godine

Autorka:

Ruth Friedman

Dizajn:

comma | communications design

Za sadržaj ove publikacije odgovoran je autor, a pisanje studije podržao je projekat "Primeri dobre prakse u procesu integracije Roma" (eng. BPRI). Ovaj izveštaj objavljen je zahvaljujući finansijskoj podršci Evropske unije, u okviru BPRI projekta koji sprovodi OEBS-ova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (eng. ODIHR). Svako gledište, izjava ili mišljenje izraženo u ovoj publikaciji ne odražava nužno zvaničnu politiku Evropske unije niti OEBS-ove Kancelarije za demokratske institucije i ljudska prava.

Regionalna obuka za
nastavnike osnovnih škola
na Zapadnom Balkanu
Rješavanje problema
diskriminacije u učionici
(radni dokument)

napisala Ruth Friedman
za
Projekat "Najbolje prakse za integraciju Roma"
koji implementira
OSCE-ODIHR
Finansirano sredstvima EU/država učesnica

Ruth Friedman

Ruth radi na pitanjima nediskriminacije i interkulturalnog dijaloga od 2007. Ranije je radila za CEJI na koordinaciji i upravljanju Programom obuke za vjersku raznolikost i eliminaciju diskriminacije. Također posjeduje obimno iskustvo u radu sa nastavnicima na lokalnom nivou pri implementaciji programa sa državnog nivoa širom regije, a posebno je radila na temama prava djeteta te pitanjima ekologije i održivosti. Trenutno radi kao konsultant i voditelj obuke.

Zahvale

Zahvalila bih se sljedećim osobama na nadahnuću, ohrabrenju i podršci koje su mi pružili za pitanje ovog priručnika za obuku: **Kristin Neff, Christopher Germer, Billie Wray, Jarmila Bujak Stanko, Judith Kiers** i svi učesnici sastanka Fokusne grupe u Budimpešti.

Sve izjave i ideje u ovom priručniku pripadaju autoru i ne odražavaju nužno stajališta organizacije.

Ovaj vodič za nastavnike izradio je autor uz pomoć OSCE-ovog Ureda za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR).

Ovaj dokument je izrađen uz finansijsku pomoć Evropske unije, u sklopu Projekta Najbolje prakse za integraciju Roma kojeg implementira OSCE-ov Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR).

Pogledi izraženi u ovom dokumentu ne mogu se smatrati odrazom zvaničnog mišljenja Evropske unije niti nužno odražavaju politiku i stajalište ODIHR-a.

Sadržaj

POGLAVLJE A – Uvod i okvir za obuku	11
1. Uvod u obuku	11
a) Pedagoški pristup	12
b) Pregled kurikuluma	14
c) Primjeri dnevnog reda programa obuke	15
2. Upoznavanje - Igra imena	18
3. Učenje o grupi i jedni o drugima	19
a) Pronađi par	19
b) Zabava sa autogramima	20
4. Sličnosti i razlike	23
5. Očekivanja, potrebe i temeljna pravila	25
POGLAVLJE B – Koncepti	27
6. Razumjeti šta je diskriminacija	28
<i>Ne sudite o kutiji na osnovu papira u koji je zamotana</i>	28
7. Identitet i različitost	32
a) Kolaž identiteta	32
b) Razmjena ideja o različitosti	34
8. Jedinstvenost i zajednička ljudskost	35
a) Tajne ruke	35
b) Razmjena ideja o zajedničkoj ljudskosti	39
9. Stvaranje okruženja sa poštovanjem za sve	40
a) Cijeniti sebe i jedni druge	40
b) Recept za poštovanje	42
POGLAVLJE C – Uticaji	45
10. Iskustvo diskriminacije	45
11. Ispunjavanje očekivanja	45

POGLAVLJE D - Alati	49	
12. Upotreba priča u borbi protiv diskriminacije	49	
13. Rješavanje problema diskriminacije i nasilništva u razredu		51
14. Unapređenje predstave o sebi/samopouzdanja kod sve djece		58
a) Upotreba umjetnosti kao sredstva u borbi protiv diskriminacije	58	
b) Dnevnik zahvalnosti	62	
c) U našem razredu	63	
d) Pomoći prijateljima	65	
POGLAVLJE E - Zaključci	69	
15. Planiranje	69	
a) Planiranje akcije	69	
b) Domaća zadaća i naknadne aktivnosti		70
16. Zaključne aktivnosti	71	
a) Željeto dobro	71	
b) Dodaj kamen	72	
c) Završetci	73	
Annex 1 - Kontekst diskriminacije Roma	75	
Annex 2 - Modul o Romima	85	
Modul I: Identitet i kultura	86	
Modul II: Angažiranje romskih roditelja i djece	91	
Dodatak: Upute za reagiranje na sljedeće problematične situacije		92

Priručnik za obuku
Rješavanje problema
diskriminacije
u učionici
(radni dokument)

POGLAVLJE A

Uvod i okvir za obuku

1. Uvod u obuku

Ovaj priručnik za obuku izrađen je u sklopu projekta Najbolje prakse za integraciju Roma kojeg finansira EU, a implementira OSCE-ODIHR i koji za cilj ima unapređenje kvaliteta života i pristupa pravima za romske zajednice na Zapadnom Balkanu. Priručnik za obuku namijenjen je nastavnicima u osnovnim školama u ovoj regiji kao podrška njihovim nastojanjima da spriječe i odgovore na diskriminaciju Roma i drugih manjinskih grupa u učionicama.

Ovaj Priručnik za obuku valja smatrati radnim dokumentom. Njega čini skup materijala koji su korišteni za obuku u sklopu projekta OSCE-ODIHR-a Najbolje prakse za integraciju Roma održanu u Tirani u Albaniji u avgustu 2012. godine kada su ovi materijali po prvi put lansirani. Ovaj Priručnik nije predviđen za upotrebu bez odgovarajuće prethodne obuke.

Pristup koji je usvojio ovaj priručnik podrazumijeva podršku za nastavnike kako bi radili na način koji je inkluzivan za sve učenike i kako bi stvorili okruženje gdje se ono što je zajedničko priznaje i afirmira. Težište se stavlja na činjenicu da je svako član grupe koja se zove "čovječanstvo" i koja se nalazi iznad svih razlika koje

postoje među grupama. Istovremeno, obuka ohrabruje i prihvaća različitost koja postoji unutar svake grupe u korist cijele te grupe.

Svrha ove obuke je da se učesnicima pomogne u uspostavljanju inkluzivnog odnosa prema svim ljudima s kojima rade bez obzira na njihovu etničku pripadnost, vjersku pripadnost, starosnu dob, rod, seksualnu orijentaciju, nacionalnost, fizičke i mentalne sposobnosti ili onesposobljenja i bilo koju drugu kategoriju koja se može koristiti u svrhu podjele ljudi. Obuka je fokusirana na to da se učesnicima pomogne da stvore i održe okruženja za učenje koja jednako prihvataju svu djecu bez obzira na njihovo porijeklo.

a) Pedagoški pristup

Ovaj priručnik za obuku osmišljen je za nastavnike u osnovnim školama s namjerom da oni sami iskuse aktivnosti koje kasnije mogu koristiti direktno sa djecom u učionici sa malo ili nimalo prilagođavanja za rad sa djecom. Pored toga uključeno je i nekoliko aktivnosti 'samo za nastavnike' kako bi se nastavnicima pomoglo da po potrebi steknu bolje razumijevanje koncepata. Tokom obuke nastavnika vrijeme će biti posvećeno vježbama, te diskusiji pedagoških koncepata i razmišljanja koja se primjenjuju.

Ciljevi i željeni ishodi učenja ove obuke definirani su na sljedeći način:

Ciljevi:

- povećati svijest i razumijevanje o diskriminaciji i predrasudama koje utiču na obrazovanje djece u osnovnim školama,
- unaprijediti razumijevanje pitanja koja se tiču Roma i djece drugih manjinskih grupa i njihovih porodica
- unaprijediti razumijevanje učinka pristrasnosti, nasilništva i diskriminacije u učionici
- unaprijediti vještine i tehnike nastavnika za djelovanje protiv i rješavanje svih oblika diskriminacije i predrasuda koji se pojavu u učionici
- stvoriti sigurno okruženje prilagođeno djeci za svu djecu

Željeni ishodi učenja:

- Naučiti kako stvoriti pozitivna okruženja za učenje puna poštovanja za svu djecu.
- Razumjeti negativni uticaj diskriminacije na djecu iz manjinskih grupa.
- Izraditi skup aktivnosti za rad na rješavanju problema predrasuda i diskriminacije s djecom.

Ova obuka osmišljena je da bude participatorna i iskustvena; učesnike se ohrabruje da u potpunosti učestvuju u svim aktivnostima gdje god je to moguće. Učesnike ne treba tjerati da rade bilo šta što ne žele, ali ih treba ohrabriti da eksperimentiraju sa metodama učenja koje za njih mogu predstavljati novinu i izazov.

Aktivnosti uključuju plenarne diskusije, rad u malim grupama i u parovima, te pojedinačni rad. Neke od aktivnosti oslanjaju se na urođenu kreativnost svih ljudi koja je posebno živa kod male djece, a to se koristi kako bi se postiglo učenje na ne-intelektualni način. Sve interaktivne vježbe primjerene su djeci i namijenjene da budu sredstva za razvijanje povećane svijesti, pozitivnih stavova, saosjećanja prema drugima i kapaciteta za proširenje sopstvenih vidika. Diskusije u grupi uključene su u svrhu postizanja konstruktivnih stavova prema pronalaženju novih rješenja. Vježbe 'samo za nastavnike' omogućavaju da se detaljnije upusti u složene teme kako bi nastavnici produbili svoje razumijevanje. Ove aktivnosti nastavnici mogu prilagoditi i za primjenu u učionici

Uz kreativne i druge iskustvene vježbe priložena su konceptualna objašnjenja. Obje komponente su potrebne kako bi se osiguralo učenje na integriran način.

Na kraju svakog modula pruža se mogućnost postavljanja pitanja i traženja pojašnjenja o pedagoškom pristupu koji se primjenjivao. To je uključeno kako bi se pospješila iskustva učesnika i povećao potencijal za prilagođavanje aktivnosti za upotrebu u učionici.

Materijali su izrađeni tako da se pojedinačne aktivnosti mogu direktno primijeniti u učionici u sklopu postojećih struktura nastavnih planova i programa. Također se dijelovi kurikuluma mogu objediniti u svrhe jedno- ili dvo-dnevne obuke direktno sa djecom ili sa njihovim nastavnicima.

b) *Pregled kurikuluma*

Kurikulum je sačinjen od šesnaest modula podijeljenih u pet poglavlja kako slijedi:

Poglavlje A Uvod

Ovo poglavlje počinje sa ovim modulom koji pruža pregled cijele obuke i objašnjava pedagoški pristup koji se koristi. Drugi moduli u ovom poglavlju fokusiraju se na grupne aktivnosti za zagrijavanje kako bi se nova grupa bolje upozнала. Ove aktivnosti također uvode teme različitosti i zajedničke ljudskosti koje predstavljaju ključne koncepte integrirane u cjelokupnu obuku. Posljednji modul u ovom poglavlju namijenjen je za identificiranje potreba i očekivanja učesnika i za uspostavljanje određenih temeljnih pravila za ostatak obuke. Ovaj modul je smješten na kraju uvodnog poglavlja - nakon zagrijavanja, a prije početka rada na sadržaju obuke.

Poglavlje B Koncepti

Ovo poglavlje uvodi ključne koncepte koji se koriste tokom obuke

Prvi modul ovog poglavlja uvodi koncept diskriminacije, predrasuda i stereotipa na način koji je pristupačan djeci. Sljedeći modul tiče se identiteta i različitosti, te jedinstvenosti i zajedničke ljudskosti. Ovi koncepti čine samu srž obuke - ključna poruka koju valja prenijeti je da bez obzira na našu etničku pripadnost, kulturu, religiju, itd. svi pripadamo jednom te istom ljudskom rodu. Posljednji modul tiče se stvaranja okruženja koje poštuje sve ljude.

Poglavlje C Uticaji

Ovo poglavlje se trenutno revidira. Ono sada sadrži vježbu kojom se pokazuje uticaj pozitivnih i negativnih poruka. Očekuje se da će u ovo poglavlje biti uvrštene dodatne aktivnosti koje će učesnicima dati mogućnost da iskuse diskriminaciju na svojoj koži, da iznutra osjete kako je biti dijete iz manjinske grupe koje se svakodnevno suočava sa takvim iskustvima. Nadamo se da će te aktivnosti ohrabriti nastavnike i djecu da usljed ovakvih iskustava donose drugačije odluke.

Poglavlje D Sredstva

Nakon što je postignuto razumijevanje o šteti koju diskriminacija može nanijeti, ovo poglavlje pruža sredstva koja se mogu upotrijebiti za prevazilaženje diskriminacije i djelovanje protiv njenih uticaja. Fokusira se na aktivnosti koje mogu biti od koristi svima - i djeci iz manjinskih grupa i ostaloj djeci. Ovo poglavlje sadrži tri modula. Prvo pokazuje kako se pričanje priča može iskoristiti za prenošenje pozitivnih poruka i kako se može koristiti u izravnom radu s djecom. Drugi modul

namijenjen je samo nastavnicima i pomaže im da razumiju razliku između osobe sa problematičnim ponašanjem i samog problematičnog ponašanja. Treći modul u ovom poglavlju predstavlja četiri različite aktivnosti za izgradnju pozitivne predstave o sebi, a sve se mogu koristiti u izravnom radu s djecom.

Poglavlje E Zaključci

Završno poglavlje pruža mogućnost osvrta na iskustvo obuke i planiranja koraka koje učesnici mogu preduzeti kako bi u svojim okruženjima uveli promjene. Zatim slijedi modul sa tri aktivnosti primjerene za završetak obuke.

c) *Primjeri dnevnog reda programa obuke*

Primjer 1 Obuka za dan i po

POGLAVLJE A – UVOD

Uvod u obuku	Modul 1	10 minuta
Igra imena	Modul 2	5 - 10 minuta
Sličnosti i razlike	Modul 4	20 minuta
Temeljna pravila	Modul 5	15 – 30 minuta
Pitanja o pedagogiji POGLAVLJE 1	(po potrebi)	10 minuta

PAUZA

POGLAVLJE B – KONCEPTI

Razumjeti šta je diskriminacija:	Modul 6	40 – 50 minuta
Razmjena ideja o različitosti	Modul 7 a)	15 - 20 minuta
Zajednička ljudskost a) Tajne ruke	Modul 8 a)	30 - 45 minuta

RUČAK

Pregled pedagogije		10 minuta
Recept za poštovanje	Modul 9 b)	40 minuta

POGLAVLJE C – UTICAJI

Ispunjavanje očekivanja	Modul 11	60 minuta
Pregled pedagogije		10 minuta

PAUZA

Iskustvo diskriminacije	Modul 10 a) ili b)	50 minuta 30 – 40 minuta
Pregled pedagogije		10 minuta

Drugi dan

POGLAVLJE D – ALATI

Umjetnošću protiv diskriminacije	Modul 13	60 minuta
Poboljšati predstavu o sebi / samopoštovanje		
Dnevnik zahvalnosti	Modul 14 a)	10 - 15 minuta

PAUZA

U našem razredu	Modul 14 b)	30 minuta
Pomoći prijateljima	Modul 14 c)	30 minuta
Pregled pedagogije		10 minuta

POGLAVLJE E – ZAKLJUČCI

Planiranje aktivnosti	Modul 15 a i b)	20 - 40 minuta
Završna aktivnost - dodaj kamen ili	Modul 16 c)	30 minuta
Završeci	Modul 16 c)	10 minuta

Primjer 2: Jednodnevna obuka

POGLAVLJE A – UVOD

Uvod u obuku	Modul 1	10 minuta
Igra imena	Modul 2	5 - 10 minuta
Sličnosti i razlike	Modul 4	20 minuta
Temeljna pravila	Modul 5	15 – 30 minuta
Pitanja o pedagogiji POGLAVLJE 1	(po potrebi)	10 minuta

POGLAVLJE B – KONCEPTI

Razumjeti šta je diskriminacija:	Modul 6	50 minuta
Pregled pedagogije		10 minuta
Razmjena ideja o različitosti	Modul 7 a)	15 - 20 minuta
Zajednička ljudskost a) Tajne ruke	Modul 8 a)	30 - 45 minuta
Pregled pedagogije		10 - 15 minuta

RUČAK

Recept za poštovanje	Modul 9 b)	30 minuta
----------------------	------------	-----------

POGLAVLJE C – UTICAJI

Ispunjavanje očekivanja	Modul 11	60 minuta
Pregled pedagogije		10 minuta

PAUZA

POGLAVLJE D – ALATI

Poboljšati predstavu o sebi / samopoštovanje		
Dnevnik zahvalnosti	Modul 14 a)	10 - 15 minuta
U našem razredu	Modul 14 b)	30 minuta
Pregled pedagogije		10 minuta

POGLAVLJE E – ZAKLJUČCI

Planiranje aktivnosti	Modul 15 a i b)	20 - 30 minuta
Završna aktivnost - Završeci	Modul 16 c)	10 minuta

Preduvjeti i praktična pitanja

Aktivnosti predstavljene u ovom priručniku zahtijevaju prostor u kojem će se učesnici moći kretati - a ako se provode uz upotrebu prevođenja, ključno je da se koriste mobilne slušalice kako bi učesnici mogli slušati prevod dok se kreću. Prostor mora biti dovoljno veliki da u njemu učesnici mogu raditi uporedo u malim grupama - ako prostorija nije dovoljno velika potrebne su dodatne "prostorije za rad u grupama". Potreban je prostor u kojem se oko prostorije mogu postaviti veliki papiri sa flipcharta.

Važno je da učesnici obuke budu dostupni tokom cijele sesije jer bi djelomično prisustvo nekih učesnika moglo ometati dinamiku cijele grupe i uticati na učenje kod drugih učesnika i kod cijele grupe. Djelomično prisustvo stoga treba snažno obeshrabriti.

Vrijedi istaći i da rad na ovaj interaktivan i participatoran način može biti novina za neke učesnike, pa im može trebati izvjesno vrijeme da se prilagode ovom drugačijem načinu rada.

2. Upoznavanje - Igra imena

Obrazloženje: Da bi se grupa okupila i da bi se ljudi otvorili jedni drugima važno je svako zna imena svih drugih učesnika. Ovo je neobavezna zabavna aktivnost koja grupi pomaže da usvoji pristup za participatornu obuku.

Ishodi učenja:

- Naučiti imena svih učesnika u grupi
- Razviti vještine koordinacije
- Izgraditi osjećanje pripadnosti grupi i zajedničkog rada

Uvjeti: Prostor u kojem učesnici mogu stajati. Jedna ili više mekanih lopti.

Vrijeme: 10 minuta

Upute:

1. Objasniti da je svrha ove jednostavne aktivnosti da učesnici nauče jedni drugima imena.
2. Baciti mekanu loptu jednom od učesnika izgovarajući pritom svoje ime.
3. Reći učesniku da baci loptu nekom drugom izgovarajući pritom svoje ime.
4. Proces se treba nastaviti dok svako od učesnika jednom uhvati i baci loptu. Loptu treba vratiti vođi grupe tek kada su svi učesnici imali priliku uhvatiti loptu.
5. Ponoviti bar jednom tako da svi znaju redosljed bacanja i hvatanja lopte.
6. Sada ponoviti uz izmjenu da osoba koja baca loptu izgovara ime osobe kojoj baca loptu. Zadržati isti redosljed.
7. Ako bude dovoljno vremena dozvoliti grupi da osmisli novi redosljed dobacivanja lopte izgovarajući pritom ime osobe kojoj se lopta baca, ili dodati još lopti tako da ih je istovremeno nekoliko u igri.

3. Učenje o grupi i jedni o drugima

Aktivnosti u ovom modulu predstavljene su kako bi pomogle učesnicima da se upoznaju i da se opuste jedni među drugima. Predstavljene su tri alternativne aktivnosti. Preporučuje se primjena jedne ili više njih.

a) *Pronađi par*

Obrazloženje: Ovo je jednostavna uvodna aktivnost da se ljudi opuste i saznaju šta im je zajedničko

Ishodi učenja:

- Utvrditi šta vam je zajedničko, uključujući i sa ljudima za koje vjerujete da su posve drugačiji
- Otvoriti se za upoznavanje drugih na nove načine

Napomena: Kada se koristi u učionici sa različitim etničkih grupama, postavljati pitanja koja će zbližiti različite etničke grupe, a ne pitanja koja će dovesti do podjele na osnovu etničke pripadnosti

Vrijeme: 15 minuta

Sredstva: Prostor u kojem se učesnici mogu kretati.

Upute:

1. Neka se svi ustanu i prošetaju po prostoriji. Recite učesnicima da će svako morati naći drugu osobu koja na vaše pitanje da isti odgovor.
2. Prozoviti svaku kategoriju. Ostaviti učesnicima vremena da nađu partnera.

Neki primjeri:

Imate isti broj braće i sestara
Isti vam je omiljeni program na TV
Iste ste religije
Rođeni ste u istom gradu
Ista vam je omiljena boja
Ista vam je omiljena igračka ili igra
Isti vam je omiljeni pjevač/pjevačica

Itd.

Naglasite da je zadatak naći par gdje je to moguće - ova aktivnost nije namijenjena da okupi veliku grupu ljudi već da svaki učesnik uvidi kako postoji još neko u toj prostoriji sa istom omiljenom bojom.

Za svako pitanje treba naći novi par (ako je moguće) tako da se upozna što više novih i različitih ljudi.

3. Na kraju aktivnosti može biti korisno ponovo okupiti grupu i pitati ih šta su naučili. Jesu li bili iznenađeni parovima koje su našli? Šta su naučili?

b) *Zabava sa autogramima*

Obrazloženje: Alternativna aktivnost za upoznavanje ljudi u grupi i razumijevanje da često ima stvari koje ne znamo jedni o drugima/ne pretpostavljamo jedni o drugima. Ova aktivnost učesnicima daje mogućnost da razgovaraju 1:1 i da se tako prisnije upoznaju nego u velikoj grupi.

Ishodi učenja:

- Razviti vještine komunikacije 1:1
- Saznati više informacija o drugim učesnicima kojima će se pokazati i različitost i zajednička iskustva

Sredstva: Štampani materijali za zabavu sa autogramima. Hemijske ili obične olovke.

Vrijeme: 15 minuta

Upute:

1. Objasniti učesnicima da je ovo uvodna vježba koja će im pomoći da se bolje upoznaju. Cilj vježbe je naći druge ljude u prostoriji koji su imali specifična iskustva navedena u štampanim materijalima. Podijeliti štampane materijale i pozvati učesnike da se kreću okolo kako bi se upoznali. Trebaju da traže osobu koja može odgovoriti na pitanje postavljeno na podijeljenom listu. Kada nađu nekoga ko može dati odgovor na pitanje ta osoba se treba potpisati na list pored pitanja. Ista osoba vam se može potpisati na vaš list samo jednom. Nakon 10 minuta zaustavite aktivnost i pitajte ko ima najviše potpisa.
2. Ponovo okupite grupu i pitajte ih da li su bili iznenađeni bilo čim i da li su naučili nešto interesantno o drugim članovima grupe?

Napomene:

1. Kad se radi sa djecom koja još ne znaju pisati, članovi grupe se mogu potpisivati omiljenom bojom ili sličicom.
2. Kada se koristi sa djecom, ova aktivnost se može proširiti kako bi razgovarali jedni s drugima o svojim iskustvima. Djeca onda mogu predstaviti jedno drugo i ispričati priču tog drugog cijeloj grupi. Ovim se također pomaže razvoj komunikacijskih vještina kod djece.
3. Ova aktivnost također funkcionira dobro kao pokretač energije. Nastavnici će možda biti upoznati sa ovom aktivnošću pod nazivom 'Bingo energija'. Namjena u sklopu ove obuke nije joj samo da pokrene energiju već i da omogući učenje o različitim iskustvima grupe.

Štampani Materijal

Zabava sa autogramima

Nadite nekoga ko:

Ima smeđu kosu

Živio/la je u nekoj drugoj zemlji

Gledao/la je televiziju sinoć

Govori više od jednog jezika

Nikad nije poznavao/la svoje baku i dedu

Voli igrati fudbal

Živi s jednim roditeljem

Jedino je dijete

Voli pjevati

Ima braću ili sestre u ovoj školi

Voli žutu boju

4. Sličnosti i razlike

Obrazloženje: Tokom ove sveukupne obuke učesnici će učiti da prihvataju druge koji su različiti od njih. Ova aktivnost pomaže da se pripremi teren tako što se učesnicima pomaže da razumiju da imaju dosta toga zajedničkog s drugim ljudima - čak i sa ljudima koje smatraju različitim od sebe. Ova praktična aktivnost pokazuje obje stvari na zabavan i interaktivan način.

Ishodi učenja:

- Naučiti koje su nam razlike i sličnosti
- Razumjeti da često imamo mnogo više zajedničkog nego bi u prvi mah pomislili.

Uvjeti: Krug stolica

Vrijeme: 15 - 20 minuta

Upute:

1. Objasniti da će ova aktivnost pomoći učesnicima da nauče kako imaju mnogo toga zajedničkog, a da se ljudi i po mnogo čemu razlikuju. Postavljajući pitanja imamo priliku otkriti koje su to sličnosti i razlike.
2. Trebate formirati grupu u krugu stolica tako da nema praznih sjedišta i da vi kao moderator stojite u sredini kruga. Recite grupi da ćete se igrati jedne igre i da ćete vi najaviti temu - svi ljudi kojima je ta tema zajednička zamijenit će mjesta. Dajte primjer 'Svi koji imaju plave oči'. Tada se svi sa plavim očima trebaju ustati i naći drugo mjesto u krugu.
3. Započnite igru. Izgovorite primjer:
  - Svi ljudi s plavim očima

Svi s plavim očima bi trebali ustati i zamijeniti mjesto sa nekom drugom osobom koja je također ustala.

Zatim izgovorite još neke primjere:

- Svi koji su nastavnici
- Svi koji su pušači
- Svi koji pripadaju manjinskoj grupi
- Svi koji u svojim razredima imaju djecu iz manjinske grupe
- Svi koji govore engleski (ili druge jezike obuke)
- Svi koji ne žive u gradu u kojem su rođeni.
- Svi koji vole ljubičastu boju
- Svi koji su se ikad posvađali s bratom ili sestrom.
- Svi koji se ponekad naljute na osobe koje vole - recimo na majku ili oca.
- Svi koje je ikad povrijedio neko do koga im je bilo stalo.
- Svi koje je ikad povrijedilo nešto što im je neko rekao. (5 minuta)

4. Nakon nekoliko minuta možete učiniti igru interesantnijom tako što ćete učesnicima dati mogućnost da jedni drugima postavljaju pitanja. Sljedeći put kada postavite pitanje sjednite na jednu od stolica i sklonite se iz sredine kruga kako bi neko od učesnika ostao u sredini. Ta osoba postavlja sljedeće pitanje grupi. (5 -10 minuta)

(Kao voditelj obuke uvijek možete ponovno preuzeti ulogu da postavljate pitanja tako što ćete ostati u sredini kruga).

5. Razgovor u grupi (5 minuta)
- Pitajte šta su naučili jedni o drugima i o samim sebi?
  - Pitajte grupu da li ih je išta iznenadilo?
  - Pitajte ih misle li da imaju više zajedničkog ili više stvari zbog kojih se osjećaju različitim?
  - Kakav je osjećaj kad gotovo svi ostali osim vas ustanu da promijene sjedište?
  - Koju vrstu razlika i sličnosti osjećate u svakodnevnom životu?

5. Očekivanja, potrebe i temeljna pravila

Obrazloženje: Svrha ove aktivnosti je da učesnici u grupi nauče osnovne informacije jedni o drugima i da izgrade siguran prostor za širu razmjenu informacija. Saglasnost svih učesnika po pitanju skupa Temeljnih pravila od suštinske je važnosti za ovaj cilj.

Ishodi učenja:

- Naučiti osnovne informacije jedni o drugima
- Stvoriti prostor gdje se svi učesnici osjećaju sigurnim da izraze svoja mišljenja čak i kad se ona razlikuju od mišljenja drugih

Materijali: Veliki papir sa flipcharta, flomasteri i samoljepljiva traka kako bi se na zid okačili papiri sa napisanim nadama, strahovima i potrebama do kojih se dođe

Vrijeme: 15 - 30 minuta

Upute:

1. Zamolite da svaki učesnik kaže svoje ime, grad i zemlju gdje rade i ulogu koju imaju u školi. (Ovo treba biti što sažetije). Pitajte šta se nadaju ili očekuju da će naučiti na obuci, da li imaju neke strahove ili zabrinutosti i da li imaju neku specifičnu potrebu zbog koje učestvuju na obuci.
Alternativa: Da bi uštedjeli vrijeme možete grupu zamoliti da napišu svoje nade, strahove i potrebe na pojedinačnim post-it ceduljicama umjesto da ih usmeno izgovaraju u krugu.
2. Kako svaki učesnik bude govorio, na velikom papiru napravite tri spiska: nade, strahove, potrebe. (ili ako se opredijelite za alternativu, skupite sve post-it ceduljice i grupirajte ih na osnovu teme)
3. Na kraju runde pitajte da se usaglase oko nekih 'temeljnih pravila' kojih će se svi pridržavati.
4. Pravila trebaju poticati iz grupe, uz doprinose moderatora po potrebi. Pobrinite se da budu ispunjene i vaše potrebe kao voditelja obuke (npr. isključeni/utišani mobilni telefoni, praćenje vremena, spremnost na aktivno slušanje, ne prekidanje jedni drugih, potrebe vezane za prevođenje, uzajamno poštovanje).
5. Napišite sva usaglašena 'temeljna pravila' i istaknite ih negdje gdje će biti vidljiva tokom ostatka obuke.

POGLAVLJE B

Koncepti

U ovom poglavlju uvode se ključni koncepti koji će se koristiti tokom obuke i uz koje će se pristupati problemu diskriminacije. Prvi modul ovog poglavlja uvodi koncept diskriminacije, predrasuda i stereotipa na način koji je pristupačan djeci. Na kraju ove aktivnosti objašnjavaju se ključne riječi kako bi odrasli otklonili bilo kakve nejasnoće. Sljedeći dva modula tiču se identiteta i različitosti te jedinstvenosti i zajedničke ljudskosti. Iako se u izvjesnoj mjeri preklapaju, ipak su to zasebni koncepti. Ključna poruka koju valja prenijeti je da bez obzira na našu etničku pripadnost, kulturu, religiju, itd. svi pripadamo jednom te istom ljudskom rodu. Iako smo svi jedinstveni i imamo specifične lične i grupne identitete, također imamo više toga zajedničkog nego različitog. Posljednji modul tiče se stvaranja okruženja za poštovanje svih jer ovu našu zajedničku planetu dijelimo sa drugim ljudima. Šta znači poštovati sebe i druge i kako to izgleda u praksi? Nadamo se da će ovaj modul pomoći da se u svim učionicama stvori kultura poštovanja gdje nijedan oblik diskriminacije nije prihvatljiv.

6. Razumjeti šta je diskriminacija

Ne sudite o kutiji na osnovu papira u koji je zamotana

Obrazloženje: Ovaj modul koristi aktivnosti kako bi se djeci pomoglo da razumiju značenje diskriminacije i predrasuda (bez upotrebe ovih stručnih termina). Osmišljen je da bude zabavan i pristupačan dok prenosi važnu poruku. Posljednji dio aktivnosti je samo za nastavnike. Navode se i objašnjavaju ključne riječi, a zatim se koriste studije slučaja kako bi se nastavnicima pomoglo da razumiju kako se ove riječi primjenjuju u praksi.

Ishodi učenja:

- Uvesti koncepte stereotipiziranja i predrasuda na nivou koji će razumjeti mala djeca.
- Stvoriti mogućnost za malu djecu da razmišljaju o predrasadama koje eventualno imaju i kako one mogu utjecati na njihovo ponašanje
- Razviti vještine slušanja slušajući narodne priče
- Naučiti razumijevati poruke sadržane u narodnim pričama.

Vrijeme: 50 – 60 minuta

Sredstva: Jedna ili više poznatih narodnih priča, nekoliko kutija kako je opisano u Uputama, primjerci štampanog materijala i studija slučaja, (samo za odrasle)

1. Podijelite grupi nekoliko kutija.
Na primjer:
  - Kutija u kojoj je vozić zamotana u ukrasni papir koji se obično daje djevojčicama (ružičast ili sa slikama lutkica).
  - Kutija u kojoj je lutka zamotana u ukrasni papir sa motivom vozića.
  - Sjajna kutija za poklon u kojoj je zemlja.
  - Bojice ili neka druga mala igračka za djecu u običnoj kartonskoj kutiji.
2. Pitajte grupu šta misle šta je u kutijama?
Imaju li ideju o tome šta je u kutijama na osnovu onoga što mogu vidjeti? Pitajte ih kad bi mogli dobiti jednu od kutija, koju bi izabrali i zašto? (5 – 10 minuta)

3. Otvorite kutije u grupi.
Pitajte grupu da li su iznenađeni onim što su našli u kutijama?
Pitajte ih da li se išta promijenilo kada su saznali šta je u kutijama?
4. Podijelite grupi još kutija. Možete koristiti isti ukrasni papir, ali sa različitim predmetima unutra:
  - Kutija sa otpacima ili zemljom zamotana u novinski papir
  - Autić u kutiji zamotanoj u svjetlucavi ukrasni papir
  - Bombonjera u običnoj kartonskoj kutijiPonovo pitajte grupu šta misle da je u kutijama, a zatim otvorite kutije u grupi.
Pitajte grupu da li su iznenađeni onim što su našli u kutijama?
Pitajte ih da li se išta promijenilo kada su saznali šta je u kutijama?
5. Sada pročitajte grupi jednu ili više bajki koje su poznate u vašoj kulturi.
Neki primjeri: (5 – 10 minuta)
Pepeljuga: Pepeljuga ima dvije sestre, ali one je tretiraju kao ropkinju. Njene dvije sestre žele se udati za princa, a Pepeljuga ne smije čak otići ni na bal. Uz pomoć čarolije ona ipak odlazi na bal, princ se zaljubljuje u nju i sljedeći dan kreće da je traži. Pepeljuga se udaje za princa i oni žive dugo i sretno.
(Pepeljugine sestre nemaju dobro mišljenje o njoj iako ona marljivo radi i dobra je djevojčica. Princ bira Pepeljugu što dokazuje njenu dobrotu.)
Princ žabac: Princeza upoznaje žabca koji joj se gadi, ali se na kraju sprijatelje. On je nagovori da ga poljubi za laku noć i da tri noći spava u njenom krevetu nakon čega se žabac pretvori u lijepog princa, oni se vjenčaju i dugo i sretno žive zajedno.
(Na početku se princezi žabac ne sviđa, ali njen prvi dojam nije ispravan jer se on pretvori u šarmantnog princa)
Kornjača i zec
Kornjača i zec se trkaju. Na početku je zec veoma brz, ali onda se zaustavi kako bi predahnuo i na kraju kornjača pobjeđuje u utrci
(Isprva se čini da će zec pobijediti, ali zapravo spora i istrajna kornjača je ta koja prva stiže do cilja)

Dječak koji je vikao vuk

Jedan dječak u nekoliko navrata prevari selo da pomisli kako dolazi vuk, a vuka nigdje. Jednog dana vuk se uistinu pojavi, ali dječaku niko ne vjeruje i vuk pojede sve ovce u selu. (Svima se čini da dječak laže kao što je to ranije činio, ali ovaj put kada zapravo govori istinu niko mu ne vjeruje.)

Pitajte djecu koja je pouka priče?

Trebate im pomoći da razumiju da:

- Stvari nisu uvijek onakve kakve nam se čine.
- Vaša očekivanja o nekoj drugoj osobi (ili grupi ljudi) ponekad nisu ispravna. Ponekad prvi dojam o ljudima nije tačan. Zamolite djecu da zamisle šta bi se desilo da junak u priči ne promijeni svoj dojam o drugima. Da li bi se priča još uvijek sretno završila?

(10 – 15 minuta)

6. Pitajte grupu da li su ikad bili u situaciji gdje su imali očekivanja o nekome (ili nekoj grupi ljudi) koja su se ispostavila kao netačna. Važno je naglasiti da u tome nema ništa loše. (Svi mi to stalno radimo!) Pitajte ih šta se desilo nakon što su shvatili da im je prvi dojam bio pogrešan. (5 – 10 minuta)
7. Aktivnost možete završiti tako što ćete podijeliti još kutija sa raznim predmetima unutra zamotanim u različite papire. Nadamo se da kada budete pitali djecu šta je u kutijama da će vam reći kako ne znaju jer samo vide omot. (5 minuta)
8. Za završetak aktivnosti sa nastavnicima. Podijelite štampani materijal gdje su definirane ove riječi. Dajte grupi nekoliko minuta da pročitaju definicije. Pitajte ih da li imaju pitanja i da li je potrebno nešto razjasniti.

MATERIJAL: Definicije termina

Stereotip	pretjerano pojednostavljena generalizacija kojom se karakterizira ili kategorizira osoba ili grupa ljudi i koja pritom ne uzima u obzir individualne razlike
Predrasuda	sud ili mišljenje formirano unaprijed o osobi ili događaju na osnovu nedovoljnih ili netačnih informacija
Diskriminacija	praviti razlike u korist ili protiv ili drugačije postupati prema osobama na osnovu grupe ili kategorije kojoj pripadaju, a ne na osnovu njihovih pojedinačnih zasluga
Različitost	Razlike, neistovjetnost, raznolikost
Rasizam	Ubjeđenje ili doktrina prema kojoj razlike između raznih ljudskih rasa određuju kulturna ili pojedinačna dostignuća, a obično podrazumijeva i ideju da je vlastita rasa superiorna.
Netolerancija	Unespripremanost ili uskraćivanje tolerancije ili poštovanja suprotnim mišljenjima ili ubjeđenjima, ili osobama koje su drugačije, posebno drugačije kulture, porijekla, rase, itd.
Mržnja	izražena nenaklonost, jaka averzija, neprijateljstvo
Zločini iz mržnje	Protuzakonita djela motivirana pristrasnosti na osnovu rase, etničkog porijekla, religije, roda, seksualne orijentacije, onesposobljenja

7. Identitet i različitost

a) *Kolaž identiteta*

Obrazloženje: Ova aktivnost pomaže učesnicima da razumiju kako svi imamo jedinstven identitet sačinjen od različitih elemenata i različitog nasljeđa i da u svakoj grupi ljudi postoji različitost jer svi imamo donekle različito porijeklo

Ishodi učenja:

- Razumjeti da je svačiji jedinstveni identitet sačinjen od raznih sastavnih dijelova
- Razumjeti bolje vlastiti i identitet drugih ljudi u grupi.
- Uočiti sličnosti i razlike među ljudima u grupi.
- Razumjeti da je identitet konstrukt i da svako treba biti slobodan graditi vlastiti identitet

Potrebna sredstva: Po jedan veliki list papira po učesniku, ljepilo, razni časopisi sa slikama i riječima, fotografije, razglednice, makaze, flomasteri u boji, bojice, olovke

Vrijeme: 45 minuta

Upute:

1. Predstavite ovu aktivnost tako što ćete govoriti o identitetu i objasniti da svačiji identitet ima različite aspekte: 'Ja sam žensko, ja sam majka, kćerka, sestra, tetka, rođica, ja sam katalonkinja, ja sam Irkinja, živim u Budimpešti, ja sam muzičar, umjetnik, baštovan, navijam za Liverpool' (i drugi relevantni primjer) (5 minuta)
2. Objasnite da je zadatak napraviti slikovnu predstavu vlastitog identiteta. Možete koristiti slike, fotografije, nacrtati sami slike ili napisati riječi. Možete uvrstiti i svoju fotografiju. Svi imaju svoj način na koji se predstavljaju. Neko ko voli fudbal će možda staviti mnogo slika fudbalera, a ako također voze bicikl stavit će i sliku toga. Neko drugi će možda iskružiti slike koje mu/joj se svide, iskombinirati ih na jedinstven način i reći - ovako ja predstavljam svoj identitet, svim ovim stvarima koje mi se sviđaju. (20 minuta)

Napomena: Djeca različitih uzrasta će ovu aktivnost tumačiti na nivou svog uzrasta. U radu s djecom pomozite im da nađu svoj jedinstven način izražavanja vlastitog identiteta putem ove aktivnosti.

3. Zamolite učesnike grupe da pogledaju radove jedni drugih. Onda im postavite sljedeća pitanja:
  - Ima li radova koji su u potpunosti istovjetni?
  - Postoje li sličnosti između nekih radova i koje su to sličnosti?
  - Da li su neki od radova 'bolji' od drugih? (Kako definiramo 'bolji'? Neki su možda subjektivno nekome ljepši ili im se neki više dopadaju - ali objasnite da nije moguće reći - 'ovo je dobro' ili 'ovo je loše' jer kako ćemo definirati kriterije za 'dobro' i 'loše'. Svaka osoba je koristila slika da izrazi nešto o sebi.) (5 minuta)

4. Diskusija (10 minuta)
Sljedećim pitanjima pokrenite diskusiju:
  - Da li ste putem ove aktivnosti naučili nešto o sebi i o drugima?
  - Da li vas je nešto iznenadilo?
  - Šta nas ova aktivnost uči o različitosti? ?

Ako radite sa starijom djecom ili odraslima, možete ih zamoliti da razmotre različite aspekte identiteta tako što će te ih pitati:

- Da li je to sve što Vi predstavljate?
- Da li ste Vi ista osoba kao neko drugi ko je definisao svoj identitet na isti način?
- Pomozite im da razumeju da 'ko ste vi' nije 'vaš identitet'. Identitet je konstrukcija – svako treba da bude slobodan da konstruiše svoj sopstveni identitet. 'Ko ste vi' je mnogo više od Vašeg identiteta.

b) *Razmjena ideja o različitosti*

Obrazloženje: Ovo je kratka aktivnost predviđena da grupi pomogne u razumijevanju značenja identiteta i kako u svakoj grupi ljudi postoji raznolikost identiteta jer je identitet višeslojan.

Ishodi učenja:

- Uočiti različite komponente od kojih je sačinjen identitet
- Razumjeti da u svakoj grupi uvijek postoji raznolikost identiteta

Sredstva: Veliki papiri s flipcharta, post-it ceduljice, prostor za kretanje

Vrijeme: (20 minuta)

Upute:

1. Objasniti značenje riječi 'identitet'. (U rječniku se 'identitet' definira kao skup ponašanja ili ličnih karakteristika po kojim je osoba prepoznatljiva kao član neke grupe. Identitet je zasebna osobnost pojedinca koji se smatra zasebnom jedinkom. Moglo bi se reći da je identitet način na koji obično odgovaramo na pitanje 'Ko sam ja?' Ukažite na to da svako od nas ima različite dijelove svog identiteta (a da smo svi mnogo više od svog identiteta). Možete ih pitati da li su sasvim isti u školi, kod kuće, u privatnom životu, itd. Pobrinite se da razumiju da svaki pojedinac ima jedinstven identitet sa različitom kombinacijom komponenti koje čine taj identitet, a koje se zasnivaju na, recimo, religiji, etničkom porijeklu, interesima, itd. (5 minuta)
2. Podijelite učesnike u male grupe za razmjenu ideja o različitim stvarima koje sačinjavaju nečiji identitet. (5 minuta)
3. Podijelite informacije sa ostalim učesnicima. Obidite sve grupe da pokupite njihove ideje - pobrinite se da prikupljate samo nove ideje - dodajte sve koje nedostaju - (pobrinite se da uvrstite: spol, zemlju porijekla, zemlju prebivališta, kulturu, nacionalnost, vjeroispovijest, zanimanje, interese, fizička i mentalna ograničenja i onesposobljenja, seksualnu orijentaciju). (5 minuta)
4. Objasnite da svaka osoba ima višestruke aspekte identiteta i da će stoga u svakoj grupi ljudi uvijek postojati raznolikost identiteta.

Alternativa: Demonstrirajte ovo kratkom igrom. Izaberite bilo koji(e) aspekt(e) identiteta kojih su se učesnici sjetili. Podijelite ih u grupe prema identitetu. Sve to radite brzo i dinamično. Za svaki aspekt identiteta koji prozovete vidjet ćete da se formiraju drugačije grupacije učesnika. Izaberite aspekte identiteta pažljivo kako učesnici ne bi imali oklijevanja da otkriju te aspekte sebe pred drugima. Pazite da ne postavljate pitanja koja od ljudi traže da otkriju pojedinosti o sebi koje radije ne bi podijelili s drugima (i nemojte birati aspekte po kojima bi se stvorile grupe od samo jednog ili dva člana) (5 minuta)

8. Jedinostvenost i zajednička ljudskost

a) *Tajne ruke*

Obrazloženje: Cilj ove aktivnosti je pomoći ljudima da razumiju da imamo više zajedničkih iskustava nego što shvatamo, a istovremeno se naglašava raznolikost naših iskustava. Predstavljena pitanja mogu se prilagoditi uzrastu. Aktivnost također iznosi na vidjelo skrivene različitosti koje do tad nisu priznate i može pomoći da se otklone prepreke zbog kojih dolazi do zlonamjernog postupanja. Priznavanjem činjenice da drugih ljudi dijele slične nade i strahove kao i mi može pomoći grupi da izgradi pouzdanje u sebe i jedni u druge. Aktivnost također postavlja izazov pred učesnike da budu iskreni i da imaju povjerenja jedni u druge u sigurnom okruženju koje im pruža podršku.

Ishodi učenja:

- Pružiti učesnicima priliku da na siguran način otkriju aspekte svojih iskustava za koje drugi možda ne znaju
- Naučiti da mnogi ljudi možda imaju iskustva slična našim - iako su ti ljudi drugačiji od nas

Sredstva: Stolice poredane u krug

Vrijeme: 45 minuta - 1 sat

Upute:

1. Objasnite grupi da će ova aktivnost pokazati sličnosti i razlike u grupi. Objasnite da ćete za trenutak zamoliti sve u grupi da zatvore oči. Morate od grupe dobiti "časnu riječ" da neće varati i otvarati oči (ili koristite poveze). Objasnite da ćete pročitati nekoliko izjava i da oni trebaju dići ruku ako su i sami imali takvo iskustvo koje im pročitate. Svi će imati

zatvorene oči, niko neće znati ko je podigao ruku, a ko nije. Ako se brinete da svi učesnici neće zatvoriti oči, zamolite učesnike da legnu na pod. Trebaju se rasporediti tako da naprave oblik zvijezde sa glavama u sredini i nogama prema vani. Onda im recite da zatvore oči. U ovom slučaju i ako budu 'varali' i otvorili oči, neće vidjeti ko je podigao ruku, ako išta budu u stanju vidjeti.

Objasnite da ćete nakon toga u grupi prodiskutirati vježbu. Provjerite da li ima pitanja iz grupe. (5 minuta)

2. Recite grupi da zatvore oči. (Nakon što ste se pobrinuli da se svi slažu da neće varati.) Vježbu treba provesti u tišini.

Pročitajte izjave jednu po jednu:

Na primjer: Podignite ruku ako ste najmlađe dijete u porodici.

Kada podignu ruke, recite: "Možda će vam biti interesantno da znate da je .... (recimo preko pola razreda) podiglo ruku.

Hvala vam, sad spustite ruke.

Sljedeća izjava

(Primjere izjava možete naći na str. 37. Preporučuju se različite vrste pitanja u zavisnosti od toga da li radite sa djecom ili sa odraslima. Izjave se trebaju birati pažljivo vodeći računa o primjerenosti uzrastu učesnika i situaciji u kojoj radite)

Pitanja i trajanje treba prilagoditi uzrastu učesnika.

(20 minuta)

3. Na kraju vježbe ponovo okupite grupu i pitajte ih za komentare. (20 minuta)

- Kada ste otkrili da je mnogo ljudi podiglo ruku, kako ste se osjećali?
- Koji vam je dio bio najteži?
- Da li vas je nešto iznenadilo?
- Da li je to što ste saznali tokom ove aktivnosti promijenilo način na koji se odnosite prema drugima u grupi? Kako se osjećate po tom pitanju?

Ako ste u izjavama koje ste čitali grupi rješavali i problem ruganja i šikaniranja može biti korisno postaviti i sljedeća pitanja u sklopu sveobuhvatne diskusiju u grupi.

Imajte na umu da će učesnici možda prenositi iskustva koja su za njih bila bolna ili problematična te stoga ova tema zahtijeva osjetljiv pristup.

- Kako se osjećate kad vam se rugaju zbog nečega što ne možete promijeniti?
- Šta mislite zašto se ljudi rugaju?
- Razgovarajte o krugu ruganja, ismijavanja, itd.
- Kako razbiti taj krug?
- Zašto je važno da jedni drugima budete saveznici?
- Ima li neko nešto da kaže za kraj?

Podignite ruku ako: (izaberite sa spiskova)

Odrasli

ste putovali u neku drugu zemlju
ste najstariji u svojoj porodici
vam je bar jedan od roditelja umro
dolazite iz porodice sa četvero ili više djece
volite mjesto gdje živite
ste jedino dijete
ponekad imate manjak samopouzdanja
se ponekad osjećate usamljeno
se ponekad osjećate otuđeno ili nepovezano s drugim ljudima
malo znate o svom kulturnom naslijeđu
biste voljeli da imate više novca
ste u porodici imali iskustvo sa ovisnosti o drogama
ste nekad u životu imali suicidalne misli
ste se rasplakali nekad u posljednjih mjesec dana
ste se rasplakali bar jednom u protekloj godini zbog nečeg ili nekog drugog, a ne zbog sebe
se smatrate atletom
ste ikad bili diskriminirani zbog toga što jeste ili nekog svog ubjeđenja
znate koje su vam strasti

Djeca

ste najstarije dijete u svojoj porodici
vam je ikad bilo neprijatno
ste se rasplakali ove sedmice
ste ikad napravili nešto čime se ne ponosite
volite igrati nogomet
ste ikad napravili nešto čega se stidite
su vam se ikad rugali ili vas nazivali ružnim imenima ili vas ismijavali
lijepo crtate
su vas ikad posljednjeg/nju izabrali za ekipu ili vas u potpunosti izostavili u
nekoj igri ili sportu
su vas ikad nazvali ružnim imenom ili ponizili samo zato što ste djevojčica
ste ikad imali tajnog prijatelja
su vas ikad prosuđivali ili vam se rugali zbog boje vaše kože
lijepo pjevate
osjećate da ste drugačiji od ostalih u razredu
su vam se ikad rugali zbog vaše religije
ste nekom pomogli ove sedmice
govorite više od jednog jezika
imate mnogo prijatelja
su vam se ikad rugali zbog naglaska ili glasa ili vam rekli da ne znate pjevati
vi ili neko u vašoj porodici ili prijatelj ima onesposobljenje koje se ne može
vidjeti
ste dječak i ako su vam ikad rekli da ne trebate plakati, pokazati osjećanja
ili se bojati
ste se ikad osjećali sami, kao da niste dobrodošli ili ako ste se bojali
ste namjerno nekom povrijedili osjećanja
volite mjesto gdje živite
ste ikad stajali i gledali kako nekog povređuju, ali niste ništa rekli ni učinili
zato što ste se bojali
ljudi često pogrešno izgovaraju vaše ime
su vam se ikad rugali zbog dijela svijeta ili zemlje iz koje potiče vaša porodica
imate mnogo braće i sestara
ste ikad bili jedina osoba vaše rase/etničke pripadnosti u razredu.

b) *Razmjena ideja o zajedničkoj ljudskosti*

Obrazloženje: U ovoj aktivnosti će grupa sastaviti spisak stvari koje su zajedničke svim ljudskim bićima bez obzira na to što je svaka osoba jedinstvena. Svrha ove vježbe je pomoći učesnicima da se poistovjete sa svim ljudima, a ne samo sa ljudima koji su 'poput njih' u svrhu razvoja empatije i saosjećanja. Trebaju shvatiti da će im neki aspekti biti zajednički s drugima, a po nekim pitanjima će se osjećati različito. (Ovo će važiti za svaku grupu - ali će zajednički i različiti aspekti biti drugačiji u zavisnosti od okruženja u kojem se nalaze).

Ishodi učenja:

- Utvrditi neke od ključnih komponenti zajedničkog ljudskog iskustva
- Naučiti se empatiji i saosjećanju prema drugim ljudskim bićima koja potiče iz ovog zajedničkog ljudskog iskustva - bez obzira da li su nam ti drugi ljudi 'slični' ili su 'drugačiji'.

Sredstva: Veliki papiri s flip charta, flomasteri

Vrijeme: 30 minuta

Upute:

1. Zamolite grupu da razmisli o stvarima koje su zajedničke svim ljudima - ili kroz razmjenu ideja u plenumu ili u manjim grupama gdje će svoje ideje zapisivati na post-it ceduljice. Pobrinite se da u svoje razmišljanje uvrste sva druga ljudska bića.
(Neki primjeri za uključiti: srce, pluća koja dišu, svi poznaju bol, svi imaju kapacitet za radost, za smijeh, za ljubav, za mržnju, za dobra djela, za loša djela, svi će jednog dana umrijeti, svi će nekog izgubiti, svi se suočavaju sa teškim izazovima, svi žele biti voljeni i dopasti se, svi žele preživjeti, svi imaju želje i snove)
Ako ovu aktivnost budete radili u malim grupama, kada budete prikupljali ideje, neka svaka grupa doprinese po jedan odgovor, a zatim neka dodaju samo nove ideje dok ne prikupite ideje od svih grupa. (15 minuta)
2. Ostavite nekoliko trenutaka za razmišljanje i pozovite učesnike da zamisle nekoga ko je od njih samih sasvim drugačiji, a koga poznaju i zatim ih zamolite da razmisle o svim svojstvima koja su im zajednička sa ovim ljudima koji su im različiti. (5 minuta).

Neka učesnici razmotre široku lepezu stvari i ljudi s kojima imaju nešto zajedničko - na primjer, dijete u Africi može biti ljubomorno na starijeg brata na isti način kao i dijete u Irskoj. Neko u Bosni može imati jednako groznog nastavnika historije kao i dijete u Francuskoj ili Americi. Razmislite o tome kako se može povezati s drugima koji imaju slične probleme kao i vi u svakodnevnom životu iako su vam vanjske okolnosti veoma različite

Alternativa: Ponovite ovo razmišljanje sa osobom koju ne poznaju, a koja je dosta različita od njih samih. Ovo je izazov sljedećeg nivoa za učesnike. Shvatiti da imamo zajedničkog sa ljudima koja ne poznajemo, a za koje mislimo da su veoma različiti od nas samih može predstavljati težak izazov. Svi smo mi ljudska bića, a razmjenom ideja utvrdili smo stvari koje su zajedničke svim ljudima.

3. Povedite kratku diskusiju o ovoj vježbi. (10 minuta)
Šta ste naučili?
Da li vas je nešto iznenadilo?
Da li se išta promijenilo kada razmišljate o ljudima koji su različiti od vas iz ove perspektive zajedničke ljudskosti?

9. Stvaranje okruženja sa poštovanjem za sve

a) *Cijeniti sebe i jedni druge*

Obrazloženje: Ova aktivnost pomaže učenicima da cijene sebe zbog onoga što jesu i da cijene da svi imaju nešto vrijedno što mogu ponuditi svijetu. Dijeleći svoje radove jedni s drugima također bi trebali naučiti da svi imaju nešto što mogu doprinijeti, da je svako potreban kako bi mogao doprinijeti stvari koje on/ona ima a koje niko drugi nema.

Ishodi učenja:

- Naučiti cijeliti svoje pozitivne kvalitete
- Naučiti da svaki pojedinac ima pozitivne kvalitete i da možemo poštovati i cijeliti vlastite kvalitete i kvalitete jedni drugih.

Sredstva: Papir, flomasteri, olovke, bojice

Vrijeme: 30 - 40 minuta

Upute:

1. Zamolite grupu da zatvore oči i da zamisle nešto što su danas učinili i zbog čega se dobro osjećaju i nešto na šta su ponosni (ili nešto što su učinili dan ranije). Zamolite ih da se prisjete što više detalja. Šta su učinili? i zbog čega se dobro osjećaju? Neka se što slikovitije prisjete te situacije, emocija koje su tada proživljavali i osjećaja koje su imali u tijelu. Možda su na velikom odmoru postigli gol ili su pjevali pjesmu ili su šetali kući ili ...
Pitajte ih šta su učinili; šta su doprinijeli situaciji što je učinilo da se dobro osjećaju i da im se dopada. Pitajte ih da li je tu bilo drugih ljudi, ko je još bio tu i šta su osjećali prema tim drugim ljudima. (5 minuta)
2. Sada ih zamolite da nacrtaju sliku sebe u toj situaciji, a crtež bi im trebao pomoći da održe kontakt s tim lijepim trenutkom. Mogu dodati i neke riječi kojima opisuju šta su učinili da do tog lijepog trenutka dođe - to će biti neke od njihovih vještina - stvari u kojima su dobri. (10 – 15 minuta)
3. Neka učesnici pogledaju radove jedni drugih. Trebali bi vidjeti da svi imaju lijepe trenutke u svojim svakodnevnim životima i da svi imaju vještine koje vole koristiti. (5 – 10 mins)
4. Razgovor navedite na zaključak da se ne moraju natjecati jedni s drugima i da svi imaju nešto važno za doprinijeti. Ne zaboravite naglasiti da su stvari koje ljudi doprinose vrijedne i jedinstvene. (5 – 10 minuta)

b) *Recept za poštovanje*

Obrazloženje: Svojstvo poštovanja pomaže ljudima da žive zajedno i skladno. Ovo važi za sve ljude. Kroz ovu aktivnost učesnicima se pomaže da razumiju šta je poštovanje i koji uvjeti moraju biti ispunjeni kako bi razvili poštovanje prema sebi i jedni prema drugima.

Ishodi učenja:

- Biti u stanju objasniti šta riječ 'poštovanje' znači u praksi
- Objasniti i utvrditi koji uvjeti moraju biti ispunjeni kako bi se postiglo poštovanje

Sredstva: Prostor u kojem se grupa može okupiti, papir, olovke, bojice

Vrijeme: 30 - 40 minuta

Upute:

1. Objasnite da je se ova aktivnost tiče poštovanja. Pitajte ih da li znaju šta ta riječ znači.
2. Uvjerite se da svi znaju šta ta riječ znači. (U rječniku je poštovanje definirano kao 'spremnost da se pokaže uvažavanje ili briga', 'biti obziran i smjieran prema nekome' i 'dobronamjerno postupati'.
3. Objasnite da ćete postaviti neka opća pitanja o poštovanju cijeloj grupi, a da ćete ih zatim podijeliti u manje grupe za sljedeći dio aktivnosti
Zatražite od grupe primjere toga kako možete pokazati poštovanje prema:
  - Sebi? (Npr. održavanje higijene i briga oko izgleda, trudite se da se dovoljno naspavate, pospremate svoje stvari, itd.)
  - Članu porodice
  - Nastavniku ili drugom autoritetu
  - Drugom djetetu
  - Odrasloj osobi koji ne poznajete

Itđ.

(5 – 10 minuta)

4. Pitajte da li postoji iko u ovoj školi ko ne želi da se prema njemu/njoj odnosi sa poštovanjem?
Pitajte da li postoji iko u ovoj školi ko ne zaslužuje da se prema njemu/njoj odnosi sa poštovanjem?
Ako bude nekih prijedloga pitajte ih da objasne zašto tako misle. Objasnite da čak i ako vam se neka osoba ne sviđa ili se ne slažete s njenim mišljenjem, čak i ako je sasvim drugačija od vas, ta osoba još uvijek zaslužuje poštovanje, pa čak i onda kada vama ne ukazuje poštovanje. Možete naići na odgovor da ovo nije pravedno. Međutim, važno je objasniti da im je u interesu da drugima ukazuju poštovanje i da u svakom slučaju niste vi krivi ako se druga osoba tako ne ponaša. Važno je pomoći učesnicima da razumiju kako od njih tražite da poštuju osobu, a ne nešto što je ta osoba učinila ili nije učinila. (Pitanja su ograničena na ljude u školi kako bi koncept bio pristupačan svima) 5 – 10 minuta
5. Podijelite učesnike u male grupe koje će praviti recept za poštovanje –
Koji su ključni sastojci i kako se stvara okruženje puno poštovanja?

Svoj recept mogu pretvoriti u poster. Neka se grupa dogovori da poštovanje treba biti jedno od pravila razreda (ili škole). (15 minuta)

Napomena: Kada se razred usaglasí da će poštovati jedni druge, svi incidenti diskriminacije ili nasilništva mogu se rješavati u ovom okviru, ali i u okviru rješavanja samog problema diskriminacije.

POGLAVLJE C

Uticaji

Namjera ovog poglavlja je da se učesnicima omoguće direktna iskustva diskriminacije kako bi im se pružio uvid u to kakva su to iskustva i kako bi se senzibilizirali u odnosu na manjinske grupe.

U drugom modulu data je mogućnost iskustva učinka očekivanja na učenike i kako to može utjecati na njihov uspjeh u pozitivnom i negativnom smislu.

10. Iskustvo diskriminacije

Aktivnosti u ovom poglavlju trenutno nisu dostupne, a biti će uvrštene u naknadna izdanja ovog priručnika.

11. Ispunjavanje očekivanja

Obrazloženje: Cilj ove aktivnosti je da natjera učesnike da razmisle o uticaju poruka koje dobivaju od ljudi oko sebe i o tome kako to može uticati na ponašanje i rezultate. Dio grupe će učestvovati u aktivnosti, ostali će im biti treneri. Razne grupe učesnika će dobiti različite tipove treniranja. Na kraju aktivnosti učesnici će razgovarati o svojim iskustvima i o tome šta su naučili. Ova aktivnosti treba

pomoći nastavnicima da uvide uticaj poruka koje prenose djeci (i koje djeca prenose jedni drugima).

Ishodi učenja:

- Iskusiti uticaj i pozitivnih i negativnih vrsta poruka
- Naučiti da vlastita očekivanja mogu uticati na osobu koja će odražavati prirodu vaših očekivanja. Pozitivna očekivanja obično proizvode pozitivne rezultate, a negativna očekivanja proizvode negativne rezultate
- Izraditi strategije za uspostavljanje ohrabrujućih očekivanja koja podržavaju sve u vašem okruženju

Sredstva: Gomile starih novina, samoljepljiva traka

Vrijeme: 45 minuta - 1 sat

Upute:

1. Predstavite ovu aktivnost tako što ćete učesnike obavijestiti da će grupa istraživati uticaj pozitivnih i negativnih očekivanja. Objasnite da ćete nakon aktivnosti diskutirati o tome šta se desilo i kako je to relevantno u sklopu ovog programa obuke.
2. Objasnite da će polovina grupe biti učesnici, a druga polovina treneri. Zadatak učesnika će biti da rade u malim grupama i da izgrade kulu od materijala koje ste im dali (samoljepljiva traka i novine). Kula mora biti najmanje 2 m visine i mora moći stajati uspravno bez podupiranja. Vi ćete odrediti vrijeme u kojem se zadatak mora završiti. Provjerite da li svi razumiju zadatak.
3. Izaberite ili tražite da se ljudi sami jave za uloge. (5 minuta)
4. Podijelite učesnike u grupe od po 4 - 6 osoba. Možete imati 2, 3 ili 4 manje grupe učesnika u zavisnosti od ukupnog broja učesnika.
Podijelite grupe trenera tako da svakoj grupi učesnika pripadne po nekoliko trenera.
Svaku grupu trenera odvojite sa strane i objasnite im sljedeće:

Jednu (ili dvije) grupe trenera uputite da svojoj grupi pružaju samo pozitivne, korisne i konstruktivne savjete pune podrške.

Jednu (ili dvije) grupe trenera uputite da daju negativne, potcjenjivačke komentare i komentare koji bi mogli implicirati da je učesnik glup ili u krivu ako ideja koju pokušava izvesti ne uspije (na primjer). Ova grupa trenera također treba pokušati da zavadi grupu učesnika.

Ako imate tri grupe trenera, treća grupa treba biti neutralna ili ih treba uputiti da samo posmatraju i ne upućuju nikakve komentare. (5 minuta)

5. Neka počne aktivnost gradnje kula od novina. Možete obavijestiti učesnike kada im istekne polovina vremena. Pobrinite se da treneri postupaju prema vašim uputama. Nakon 15 - 20 minuta zaustavite aktivnost i okupite sve učesnike obuke.
6. Okupite grupu i povedite diskusiju. Recite učesnicima da više ne glume uloge koje ste im dodijelili, ali da još ne otkrivaju ostalim učesnicima koju su ulogu imali.

Pokrenite diskusiju sljedećim pitanjima:

- Kako je bilo raditi na ovoj aktivnosti?
- Kako se sada osjećate?

Fokusirajte se na iskustva učesnika (tj. onih koji su gradili kule) iz svih grupa.

Može se ispostaviti da je grupa(e) koja je dobivala pozitivno treniranje izgradila višu i bilju kulu. Bez obzira na ishod, fokusirajte se iskustva učesnika i kako su se osjećali u odnosu na vrstu poruka koje su primali.

Pitajte kako su poruke koje su dobivali uticale na njihovu uspješnost?

Sada pitajte trenere kako je njima bilo i šta su primijetili?

U određenom trenutku će treneri trebati razjasniti ulogu koja im je bila dodijeljena.

Koliko je trenerima bilo lako ili teško prenositi poruke koje su im možda bile neuobičajene?

Koje zaključke možemo izvući?

Koja je svrha ove aktivnosti u kontekstu ove obuke?

Koju vrstu poruka često dobivaju djeca iz manjinskih grupa?

Kako to utiče na njih?

Šta možemo učiniti da to promijenimo? (20 - 30 minuta)

POGLAVLJE D

Alati

Sada kada su učesnici ovladali relevantnim konceptima i kada su sami iskusi-
li diskriminaciju, ovo poglavlje pruža alate za rješavanje problema diskriminacije.
Predstavljena su četiri modula. U prvom se koristi pričanje priča kao način da se
prenesu različite pozitivne poruke; drugi modul je za nastavnike i upotrebljava igru
uloga i studije slučaja kako bi naučio nastavnike kreativnim načinima rješavanja
problema diskriminacije i nasilništva u razredu; a treći modul predstavlja niz ak-
tivnosti za postizanje pozitivnog doživljaja sebe i pozitivnog okruženja za sve.

12. Upotreba priča u borbi protiv diskriminacije

Obrazloženje: Pričanje priča je moćan alat koji se koristi u mnogim tradicijama i
kulturama za prenošenje važnih poruka na pristupačan način. U sklopu ove ak-
tivnosti se postojeća priča koristi kao primjer, a zatim učesnici kreiraju vlastitu
priču koju onda mogu odglumiti ili napraviti malu predstavu. Ova aktivnosti ima
potencijal za dalju razradu izvan konteksta ove obuke.

Ishodi učenja:

- Razviti vještine slušanja, razumjeti osnovne poruke u pričama,
- Naučiti prenositi poruke putem priča

Vrijeme: 60 – 90 minuta

Sredstva: Poznata priča koje se fokusira na razlike i pripadanje.
(Na primjer 'Ružno pače')

Ružno pače

Kada se izleže, pače je veće i ružnije od drugih. Teško mu je i nikako da se ukloni. Na kraju se zaputi svojim putem. Jednog dana vidi labudove kako lete na nebu, doleti do njih i pridruži im se. Tada shvati da uopće nije bio pače već prelijepi labud.

Upute:

1. Pročitajte izabranu priču (5 minuta)
2. Postavite grupi sljedeća pitanja:
  - Koja je poruka ove priče?
  - Šta ste naučili iz ove priče?
  - Možete li identificirati ključni momenat (ili momente) u priči?
  - Zašto je ova priča uvrštena u ovu obuku? (10 minuta)

Razgovarajte s grupom o ključnim komponentama dobre priče:

- Jednom davno bio/bila/bilo ...
  - Junak ili junakinja
  - Prepreka ili izazov koji je valjalo prevazići
  - Čarolija za pomoć ili darovi
  - Izbor ili odluka
  - Rješenje prepreke
  - i sretan završetak (5 minuta)
3. Podijelite učesnike u male grupe i recite grupama da napišu svoju priču kako bi prenijeli pozitivnu poruku za prevazilaženje mržnje i diskriminacije.
  4. Ukažite na to da pošto priče mogu biti slikovite, slobodni su da budu kreativni i udalje se od običnog svijeta. Možda junak (ili junakinja) ima tri ruke ili dvije glave ili je Marsovac. Ohrabrite učesnike da budu što kreativniji. (30 – 40 minuta).

5. Pozovite svaku grupu da pročitaju priču koju su sastavili. Ako bude dovoljno vremena povedite generalnu diskusiju o tome da li je priča postigla cilj prenošenja poruke koja može pomoći u borbi protiv diskriminacije. Tražite od cijele grupe povratne informacije o svakoj priči - kako bi se mogla učiniti još boljom? (15 minuta)

Napomena: Za upotrebu u razredu ovu aktivnost moguće je proširiti - sa više vremena posvećenog razumijevanju komponenti dobre priče. Također se preporučuje da djeca naprave malu priredbu i odglume priču koju su sastavila. Možete i cijeli razred uključiti u glumu priče za završnu školsku priredbu.

13. Rješavanje problema diskriminacije i nasilništva u razredu

(Napomena: ko-autorica ove aktivnosti je romska aktivistkinja Manjola Vezi¹)

Ovaj modul ima za cilj obraditi poteškoće s kojima se romska djeca suočavaju u redovnim školama i podizanje svijesti o fenomenima diskriminacije i segregacije. Ovaj modul koristi aktivnosti kako bi nastavnicima pomogao da razumiju kako njihovo ponašanje igra važnu ulogu u unapređenju nivoa obrazovanja romske djece i da putem ohrabririvanja raste motivacija djece, a to direktno utiče na povećan nivo upisa i pohađanja škole kod romske djece.

Ishodi učenja:

- Razumjeti da se često dešava nesvjesna diskriminacija protiv romske djece i razmisliti o učinkovitim načinima da se pristupi romskoj djeci u učionici;
- Razlučiti/razmisliti o pozitivnim i negativnim pristupima koji se koriste u praksi;
- Razmisliti o načinima na koje bi nastavnici mogli pomoći romskoj djeci da prevaziđu prepreke s kojima se susreću;
- Pomoći pri stvaranju atmosfere povjerenja između nastavnika, romske djece i roditelja.

---

1 Biografiju Manjole Vezi možete pročitati u Aneksu 1.

Obrazloženje: U dole navedenim studijama slučaja predstavljene su situacije iz stvarnog života koje ilustriraju da se romski roditelji i djeca ponekad susreću sa neopaženim poteškoćama pri pokušaju da pohađaju školu i pri boravku u učionici. Važno je stvoriti razumijevanje za ove poteškoće i pokušati naći praktična rješenja za ove situacije. Također je važno naučiti da nije sve onako kako se čini na prvi pogled i unaprijediti vještine slučaja, kao i testirati strpljivost nastavnika ili pomoćnika direktora škole. Postoji također i važna uloga za romske roditelje, ali o tome će biti riječi u aktivnostima u Dodatku II.

Uvjeti:

- Materijali sa praktičnim studijama slučaja (vidjeti gore, svaka grupa učesnika će dobiti jedan slučaj)
- Materijal sa listom pitanja

Vrijeme: 90 minuta

Upute:

1. Obavijestiti učesnike o temi vježbe. Obavijestiti je da je cilj pomoći nastavnicima da razmotre ove slučajeve kako bi bolje razumjeli njihovu složenost i pomoći im da nađu rješenja. (5 minuta)
2. Objasnite proces koji učesnici trebaju upotrijebiti na primjeru jednog slučaja, upotrijebite materijal sa pitanjima da analizirate situaciju i proizvedete moguća rješenja. Ostavite mogućnost da učesnici postavljaju pitanja kako biste osigurali da su razumjeli zadatak. (15 minuta)
3. Podijelite učesnike u grupe. Podijelite materijale (jedan slučaj po grupi)
4. Zamolite učesnike (nastavnike) da analiziraju situacije koje su dobili i utvrde i administrativne akcije i specifično osmišljene lične akcije za odgovor na date situacije. (20 minuta)

Izradite analizu uz pomoć sljedećih pitanja:

- Šta se sveukupno dešava u ovoj situaciji?
  - Objasnite situaciju iz perspektive svakog lika, odnosno kako bi to taj lik doživio (svaki član grupe će igrati ulogu jedne osobe/grupe uključene u slučaj)
  - Šta mislite koje su potrebe svake osobe/grupe?
  - Čije se potrebe ispunjavaju? Postoje li drugi načini da se ispune ove potrebe?
  - Čije se potrebe ne ispunjavaju? Šta mislite kako bi se mogle ispuniti?
  - Mislite li da se krše neka prava? Koja prava? I čija?
  - Prema vašem mišljenju šta (ili ko) bi se trebalo promijeniti u ovoj situaciji? Razmišljajte kreativno - u ovoj fazi možete uključiti sve zamislive promjene
  - Šta mislite gdje je promjena moguća? (neke od idealnih promjena koje ste zamislili možda nisu realne)
  - Šta se može učiniti da se situacija promjeni i ko to može učiniti?
  - Šta vi možete učiniti (da se situacija odvija u vašoj školi) kako bi osigurali da se ove promjene implementiraju? (Napravite plan akcije).
5. Okupite sve učesnike i dozvolite svakoj grupi da predstavi svoje rješenje ili moguća rješenja.
Tražite povratne informacije ili komentare od ostalih učesnika (10 minuta po slučaju)
6. Na kraju pitajte učesnike koje su generalne pouke naučili? (5 minuta)

Materijal Pitanja

Šta se sveukupno dešava u ovoj situaciji?

Objasnite situaciju iz perspektive svakog lika, odnosno kako bi to taj lik doživio (svaki član grupe će igrati ulogu jedne osobe/grupe uključene u slučaj)

Šta mislite koje su potrebe svake osobe/grupe?

Čije se potrebe ispunjavaju? Postoje li drugi načini da se ispune ove potrebe?

Čije se potrebe ne ispunjavaju? Šta mislite kako bi se mogle ispuniti?

Mislite li da se krše neka prava? Koja prava? I čija?

Prema vašem mišljenju šta (ili ko) bi se trebalo promijeniti u ovoj situaciji?

Razmišljajte kreativno - u ovoj fazi možete uključiti sve zamislive promjene

Šta mislite gdje je promjena moguća? (neke od idealnih promjena koje ste zamislili možda nisu realne)

Šta se može učiniti da se situacija promjeni i ko to može učiniti?

Šta vi možete učiniti (da se situacija odvija u vašoj školi) kako bi osigurali da se ove promjene implementiraju? (Napravite plan akcije).

Likovi u slučaju:

	Osoba 1	Osoba 2	Osoba 3	Osoba 4
Kako ova osoba posmatra situaciju?				
Koje su potrebe ove osobe?				
Da li se ispunjavaju njene/njegove potrebe? Da/Ne				
Kako bi se njene/njegove potrebe mogle ispuniti?				
Da li se krše njena/njegova prava?				
Koja prava?				
Šta bi ova osoba mogla učiniti da promijeni situaciju?				

Molimo da navedete ishod(e) promjene situacije koje preferirate .....

.....

.....

Da se ova situacija odvija u vašoj školi, šta bi vi mogli učiniti da osigurate realizaciju promjena? (Napravite plan akcije)

Materijali:

Slučaj I

Maria je upravo napunila sedam godina. Posljednji su dani mjeseca avgusta i njeni roditelji su spremni upisati ju u školu u blizini njihovog naselja. Odlaze kod direktora škole zajedno sa Marijom da je upišu. Prvog dana im kažu da se vrate sutra jer je u toku sastanak nastavnika. Dolaze sljedećeg dana i sekretarica im kaže da donesu rodni list i potvrdu o primljenim vakcinama za Mariju.

Marijini roditelji odlaze u općinu po rodni list, ali im općinski službenik odbija izdati rodni list jer nisu platili boravišne takse. Također imaju problema pri dobivanju potvrde o vakcinama jer zbog putovanja Maria nije primila sve faze vakcinisanja. Ponovo odlaze kod direktora da ga obavijeste o svim poteškoćama s kojima su se susreli.

Slučaj II

Enea ima sedam godina. Pohađa prvi razred osnovne škole. Nikad nije išao na predškolsku nastavu i sada ima poteškoća da razumije gradivo. Često dolazi u školu a da nije uradio zadaću. Učitelj je razgovarao sa njegovim roditeljima, ali oni kažu da su nepismeni i da mu ne mogu pomoći sa zadaćom. Druga djeca ne žele sjediti u klupi s njim zato što je cigan. Uvijek odlazi kući plačući. Više ne želi ići u školu.

Slučaj III

Emanuel je živahni romski dječak u trećem razredu. Ne ide mu domaća zadaća, ali jako voli muziku. Voli da pjeva i veoma je aktivan na časovima muzičkog vaspitanja. Djed ga je naučio da svira violinu. U sklopu proslave Nove godine škola će organizirati koncert. Pozvat će poznate javne ličnosti. Učiteljica je angažirala 5 učenika iz razreda da se pripreme da predstavljaju razred. Emanuel nije angažiran uprkos činjenici da mu je učiteljica jednom rekla kako je on najbolji na časovima muzičkog. Otišao je kući i rekao roditeljima šta se desilo.

Oni su mu rekli da nije izabran zato što je Rom i da bez obzira koliko bio dobar nikad ga neće pravedno tretirati. Od toga dana Emanuel više ne pjeva tokom odmora i na časovima muzičkog.

Slučaj IV

Alesia, djevojčica Romkinja sjedi u prvoj klupi sa Aurorom koja nije Romkinja. Dobro se slažu. Aurora je odlična učenica i stalno pomaže Alesiji sa zadaćom. Jednog dana Aurorina majka dolazi u razred. Razgovara sa učiteljem i tvrdi da su školske knjige njene kćerke nestale i da ih je izgubila u školi. Učitelj šalje Alesiju u zadnju klupu, a u klupu s Aurorom dovodi dječaka koji nije Rom.

Slučaj V

Roditelji Romi koji žive u romskom naselju blizu pruge žele upisati svoju kćerku u osnovnu školu. Odlaze u školu u blizini naselja kako bi se prijavili za upis. Pomoćnik direktora traži da donesu rodni list i potvrdu o vakcinacijama njihove kćerke.

Nakon dva dana roditelji donose potrebne dokumente u školu, ali im pomoćnik direktora govori da više nema mjesta u razredu za upis nove djece i da kćerku trebaju upisati u školu koja se nalazi s druge strane pruge. Roditelji objašnjavaju pomoćniku direktora da ne mogu upisati kćerku u tu drugu školu jer se boje kako će sama prelaziti preko pruge svaki dan. Oni prodaju rabljenu odjeću u okolnim selima i ne mogu je pratiti u školu.

Slučaj VI

Ronald ima deset godina. Jedini je Rom u razredu. Jednog dana učiteljica dolazi u razred i traži da svi Romi dignu ruku jer će im škola, pošto su veoma siromašni, podijeliti besplatne udžbenike. On do tada nije obznanio svoje etničko porijeklo i nije digao ruku jer se boji da će ga ostali drugačije tretirati. Nije o ovome razgovarao ni sa svojim roditeljima jer se boji da će ga grditi. Svjestan je da njegovi roditelji imaju finansijskih poteškoća.

Slučaj VII

Većina romske djece koja žive u predgrađima Tirane u blizine rijeke ne pohađa školu jer zajedno sa roditeljima idu raditi (prikupljaju materijale koji se mogu reciklirati).

Skender, mladi otac Rom želi da njegova djeca budu obrazovana. Svakog dana vodi svoje dvoje djece u školu u improviziranom vozilu kojim nakon toga skuplja konzerve i staro željezo. Nakon nastave dolazi ponovo po svoju djecu. Jednog dana kada dođe po njih djeca mu kažu da više ne žele ići u školu jer ih je direktorica odvela u školsko kupatilo i natjerala da se okupaju prije nego odu u učionicu. Drugi učenici su im se rugali.

U razgovoru sa direktoricom, ona izjavljuje da je htjela pomoći djeci jer porodica očito nema uvjeta da ih u školu dovede čiste. Objasnila je da je željela da se djeca lijepo osjećaju. Druga djeca ne žele da se druže s njima zato što «smrde».

14. Unapređenje predstave o sebi/samopouzdanja kod sve djece²

Zdravo samopoštovanje je važno za sve nas. Važno je i za djecu koja su sklona nasilništvu i koja bi mogla druge učenike loše tretirati kao i za djecu koja su žrtve takvog postupanja. Zapravo bi se moglo reći da je razvijanje samopoštovanja kod djece sklone nasilništvu posebno važno. Nasilništvo i moć nad drugima je način na koji neki ljudi nastoje izgraditi vlastito samopoštovanje. Pošto ovo jasno nije zdravo, ni poželjno, važno je naći zdrave načine da djeca izgrade pozitivnu predstavu o sebi, tj. načine izgradnje zdravog odnosa prema sebi uz istovremeno priznavanje da svim imaju dobrih kvaliteta - i mi sami i svi ostali.

Kroz tri aktivnosti predložene u sklopu ovog modula nastoji se izgraditi ovu vrstu zdrave pozitivne predstave o sebi. Imati visok stepen samopoštovanja važno je za sve - ali problemi nastaju kad se vlastito samopoštovanje stiže na uštrb drugih, a upravo to se dešava u slučajevima nasilništva. To se može desiti kada je samopoštovanje zasnovano na osjećaju da smo 'bolji od' drugih ili kad se povoljno poredimo s drugima ili kada se ponašamo nasilnički, a sve to je nezdravo. Međutim, pozitivan visok stepen samopoštovanja može se postići tako što ćete prema sebi dobro postupati i brinuti se o sebi - odnosno sebi pružati vrstu brige koju očekujete od drugih.³

a) *Upotreba umjetnosti kao sredstva u borbi protiv diskriminacije*

Obrazloženje: Ova umjetnička aktivnost uvrštena je jer su mala djeca veoma kreativna i često se umjetnički izražavaju. U školama djeca redovno rade likovno, ali bogatstvo informacija sadržano u svakoj slici često ostaje neotkriveno. Potreban je senzibilitet za prikupljanje ovih informacija i njihovu podjelu u razredu. Kroz ovu aktivnost stvaraju se strukture putem kojih nastavnici uče novi način korištenja umjetničkih aktivnosti, a koje će pomoći djeci da izgrade pozitivnu predstavu o sebi. Ova aktivnost ukazuje nastavnicima na drugačiji način postavljanja pitanja kako bi djeci omogućili da govore o aspektima svog života na siguran i neprijeteći način. Također pomaže nastavnicima da se odmaknu od odobravanja radova neke djece i neodobravanja radova drugih i time pomažu izgradnji samopouzdanja i samopoštovanja kod sve djece u razredu.

2 Neke od aktivnosti u ovom dijelu nadahnute su ili preuzete iz aktivnosti predstavljenih u Programu svjesnog samo-suosjećanja koji su izradili Christopher Germer i Kristin Neff.

3 Vidjeti na primjer <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-6494.2008.00537.x/pdf> http://greatergood.berkeley.edu/article/item/try_selfcompassion/

Ishodi učenja:

- Naučiti kako koristiti otvoreno strukturirana pitanja da bi se pomoglo otvorenije izražavanje djece o njihovim životima
- Razvijati empatiju u razredu stvarajući prostor za djecu da razgovaraju na siguran i strukturiran način
- Naučiti koristiti tehniku za pomoć djeci da razviju verbalne i neverbalne komunikacijske vještine
- Naučiti stvarati siguran i neprijeteći prostor za djecu u kojem mogu razgovarati o stvarima do kojih im je stalo i tako graditi pozitivnu predstavu o sebi.

Sredstva: Papir, flomasteri u boji, olovke, bojice.

Vrijeme: 1 sat

Upute:

1. Objasnite da ova aktivnost ima dva dijela - prvi dio je umjetnički i svi će u njemu učestvovati. U drugom dijelu se nastavnicima pomaže da usvoje nove vještine. Objasnite da će u drugom dijelu aktivnosti nastavnici naučiti da prošire načine na koje koriste likovne aktivnosti u razredu.
2. U prvom dijelu aktivnosti svako od učesnika treba nacrtati sliku na temu koju vi zadate. Odgovarajući primjeri su:
  - Porodični ručak
  - Moja porodica kod kuće
  - Moj tipični dan
  - Moj san za budućnostitd.

Predložene teme su neutralne i uobičajene; tema treba biti lako pristupačna za sve učesnike. (10 – 15 minuta)

3. Okupite učesnike i dozvolite im da kratko pregledaju sve radove.
4. Objasnite da je ovaj dio aktivnosti samo za nastavnike. Objasnite da ćete tražiti jednog (ili više) dobrovoljca kojeg ćete 'intervjuisati' na specifičan način. Ostali nastavnici trebaju posmatrati šta radite i kako radite intervju kako bi usvojili taj proces koji onda mogu primjenjivati u radu s djecom u školi.

5. Objasnite da kako bi maksimizirali potencijal za učenje u ovoj vježbi različiti učesnici (svi nastavnici) će se fokusirati na različite aspekte. Podijelite stoga učesnike u najmanje 7 malih grupa. Svakoj grupi dodijelite po jedan aspekt koji trebaju pratiti kako slijedi:
  - i) Koji su koraci u procesu vođenja intervjua?
  - ii) Koju vrstu pitanja koristite?
  - iii) Koju vrstu komentara dajete?
  - iv) Kako osoba odgovara?
  - v) Kako je ovaj proces vezan za obuku o ukidanju diskriminacije?
  - vi) Koje vještine se razvijaju kod osobe koja se intervjuiše?
  - vii) Koje vještine se razvijaju kod osoba koje posmatraju intervju?
6. Tražite da se javi dobrovoljac koji je spreman pokazati i razgovarati o svom radu.
  - a) Sjednite ili stanite pored te osobe (a ne nasuprot toj osobi, tako da možete vidjeti isto što i ta osoba gleda)
  - b) Provjerite kako treba okrenuti crtež (možda ćete pomisliti da znate koji dio ide gore, a koji dole - ali možda pogriješite - stoga provjerite)
  - c) Zamolite dobrovoljca da vam opiše crtež
  - d) Pitajte ih koji je najvažniji dio crteža i šta za njih to predstavlja.
  - e) Pitajte kako su se osjećali kad su crtali, a kako se sad osjećaju.
  - f) Postavite i druga generalna i otvorena pitanja koja dobrovoljcu daju mogućnost da izrazi sve što želi o svom crtežu.
  - g) Pitajte ako bi crtež imao poruku - koja bi to poruka bila?
  - h) Pitajte ih postoji li bilo šta drugo što žele reći o svom crtežu?
  - i) Zahvalite im se što su bili spremni govoriti o svom crtežu

Napomena: Možda ćete željeti dati nekoliko općih komentara o oblicima, bojama, nijansama na crtežu.

Pazite na sljedeće:

- IZBJEĞAVAJTE bilo kakve sudove o kvalitetu slike i o tome da li vam se dopada ili ne, tj. izbjegavajte komentare poput 'lijep crtež''ovo je dobro' itd.
(Teško je takve komentare jednoobrazno primjenjivati na svu djecu, a može biti obeshrabrujuće za onu djecu koja ne dobiju takve pozitivne, subjektivne sudove - njihovi radovi su jednako izražajni ali mogu biti estetski manje privlačni)
- NEMOJTE tumačiti crtež
- NEMOJTE analizirati crtež
- NEMOJTE pretpostavljati da znate šta neki oblik predstavlja - ako vidite pravouganik za koji mislite da predstavlja stol - pitajte šta taj oblik predstavlja i nemojte pretpostavljati da znate kako se osoba izražava - to možda uopće nije stol već knjiga (na primjer).
- NEMOJTE PRETPOSTAVLJATI da znati koji je dio crteža najvažniji - samo umjetnik to može znati.

Zadatak osobe koja vodi intervju je da postavlja pitanja kako bi stvorila mogućnost da onaj koji na njih odgovara kaže ono što želi. Ne trebate koristiti intervju kako bi iz djeteta izvukli informacije, ali možete - kao nus proizvod - naučiti više o okruženju u kojem dijete živi i kako gledaju na svijet (što vam usput može biti korisno kao nastavniku). Svrha ove vježbe je da vam se pomogne da stvorite siguran prostor za dijete kako bi vam ono ispričalo onoliko koliko želi o crtežu i o tome kako je taj crtež vezan za njihov život na način na koji to njima odgovara. Imajte na umu da neka djeca neće imati mnogo toga da kažu - i pazite da to poštujuete.

Dobrovoljac će razvijati svoje vještine komunikacije i sposobnosti da se izrazi, samopozudanje i samopoštovanje.

Ostali koji slušaju intervju mogu razvijati vještine slušanja, empatije, uvidjeti da život te osobe zapravo možda i nije tako različit od njihovog - što sve ide u prilog konceptu zajedničke ljudskosti.

Odvojite 5 - 10 minuta za intervju.

7. Ako budete imali vremena, uradite više od jednog intervjua.
8. Dozvolite nekoliko minuta da se male grupe okupe i usaglase o odgovoru na pitanje koje im je zadato. (5 minuta)
9. Ponovo okupite sve učesnike i pitajte svaku grupu da podijele svoja opažanja. Pomozite učesnicima da primijete gore istaknute zaključke.

Odgovori na pitanja za male grupe navedena pod tačkom 5 iznad

- i) Koraci su utvrđeni pod tačkom 6 iznad
- ii) Postavljajte otvorena, a ne usmjerena pitanja
- iii) Komentari neka vam budu otvoreni i neprosuđujući
- iv) Osoba će obično u odgovorima podijeliti neke lične detalje o svom životu/životnoj situaciji, a podijelit će neka osjećanja o situaciji na način koji im omogućuje da o njoj razmišljaju iz nove perspektive
- v) Ovo je utvrđeno u Obrazloženju i Ishodima učenja iznad
- vi) Ovo je utvrđeno na kraju tačke 6 iznad
- vii) Ovo je utvrđeno na kraju tačke 6 iznad

Povedite diskusiju o aktivnosti sa svim učesnicima i tome kako bi se mogla upotrijebiti u razredu.

Važno je da tema koju odaberete bude shvaćena kao primjer jedne od mnoštva tema koje bi mogli zadati djeci, a što bi dovelo do ove vrste dijaloga. Tokom školske godine bi svako dijete moglo imati priliku govoriti o svom crtežu. Izgradnja pozitivne predstave o sebi je važna za svu djecu u razredu - manjinska djeca obično imaju lošu predstavu o sebi, posebno ako su u školi žrtve nasilništva. Uspostavljanje zdrave predstave o sebi među većinskom djecom je jednako važno - kako ona ne bi posezala za nasilništvom da do nje dođu, a također je važno razvijati empatiju među djecom, što možemo postići kroz ovu vrstu pitanja i otvorenosti kod djece.

b) *Dnevnik zahvalnosti*

Obrazloženje: Osjećanje zahvalnosti i odavanje zahvalnosti jedan je način postizanja pozitivne predstave o sebi. Studije su pokazale da je manje vjerovatno da će zahvalni ljudi osjećati zavist naspram drugih i imati manje potrebe da šikaniraju druge. Također je pokazano da je zahvalnost ponašanje koje se lako uči. Stoga se putem ove aktivnosti razvijaju osjećanja zahvalnosti.⁴

Ishodi učenja:

- Naučiti biti zahvalan za dobre stvari u životu
- Shvatiti da osjećaj zahvalnosti za dobre stvari u životu može pomoći da se bolje osjećate po pitanju svoje životne situacije i poboljšati pozitivnu predstavu o sebi

Sredstva: Mala teka za svakog učesnika, kockica kvalitetne čokolade (ili slasnog voća) po osobi.

4 Vidjeti na primjer <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-9450.00041/abstract>.

Vrijeme: 10 – 15 minuta

Upute:

1. Obrazložite aktivnost i objasnite kako je vođenje dnevnika zahvalnosti i izdvajanje vremena u nastavi kako bi djeca vodila dnevnik zahvalnosti nešto što može smanjiti njihovu potrebu da šikaniraju i maltretiraju drugu djecu.
2. Za degustaciju ove aktivnosti podijelite svima po kockicu kvalitetne čokolade. Recite učesnicima da ne smiju još pojesti čokoladu (!). Recite im da pogledaju čokoladu, mogu je i omirisati. Neka se pripreme za tu poslasticu u kojoj će uživati i cijeniti svaki trenutak njenog trajanja. Onda recite da sad mogu pojesti čokoladu, ali napomenite da je trebaju jesti što je sporije moguće (5 minuta)
3. Kada čokolada bude pojedena, podijelite teke i obavijestite učesnike da će im te teke služiti da svakodnevno zapisuju sve stvari zbog kojih se osjećaju zahvalno. Mogu sami ukrašiti teku. Mogu početi sa jednostavnim stvarima, zdravo tijelo, inteligentan um, hrana, obrazovanje, sunce. Recite im da je važno da budu što više specifični. 'Zahvalna sam za to kako sunce svjetluca na rijeci kraj moje kuće' umjesto 'Zahvalna sam što sunce sija.' (5 - 10 minuta)
4. Naglasite da ako se redovno upotrebljava u učionici ova aktivnost može se uvrstiti u časove jezika, proširiti vokabular; djeca mogu jedni drugima govoriti za šta su zahvalni i tako inspirisati jedni druge.

c) U našem razredu

Obrazloženje: Kroz ovu aktivnost razvija se vještina davanja i primanja pozitivnih povratnih informacija i time se pomaže izgradnja dobrog kontakta između djece, sposobnosti da cijene sebe i jedni druge i da uvide kako svi imaju dobre osobine. Davanje i primanje pozitivnih povratnih informacija pomaže razvoju pozitivne predstave o sebi jer primajući pozitivne povratne informacije učimo da ako drugi ljudi cijene naše dobre osobine možda bi onda i mi sami trebali da ih cijesimo. Davanje pozitivnih informacija je jednako važna vještina jer time učimo da cijesimo osobine kod drugih i preuzimamo rizik kada im to govorimo bez da na bilo koji način umanjujemo sebe u tom procesu. Davanje i primanje pozitivnih povratnih informacija može biti izazov u nekim kulturama - ipak, to je važna vještina za sve i generalno ljudi cijene kada im govorite stvari koje vam se na njima dopadaju.

Ishodi učenja:

- Naučiti izražavati kako cijenite sebe i druge
- Naučiti uvažavati ono što drugi ljudi smatraju svojim dobrim osobinama
- Razumjeti da svi imaju dobre osobine i da ljudi obično vole čuti tu vrstu povratne informacije

Sredstva: Papir, flomasteri, bojice

Vrijeme: 30 minuta

Upute:

1. Neka djeca opcrtaju ruke jedni drugima. Objasnite da ta ruka predstavlja nešto što vole kod sebe i jedni kod drugih. U sredini trebaju napisati svoje ime i nešto što vole kod sebe. (5 minuta)
2. Prste koje su nacrtali onda trebaju koristiti da drugu djecu u razredu. Trebaju napisati njihova imena i osobinu koja im se kod tog djeteta sviđa. Trebate ohrabriti djecu da ne pišu samo imena svojih prijatelja već i osoba iz razreda koje ne poznaju tako dobro. (Možete im dopustiti da uvrste i ljude poput članova porodice na prstima ruke kako biste im olakšali zadatak). Ako želite intenzivirati aktivnost ohrabrite djecu da pronalaze dobre osobine kod djece koju ne poznaju tako dobro. Ako žele mogu i ukrasiti nacrtanu ruku. (10 – 15 minuta)
3. Nakon što završe, sve radove izložite na zidu kako bi ih svi mogli pogledati i uvidjeti kako su svi povezani. Možete povesti i diskusiju o osobinama koje su navodili - ne voli svako iste osobine kod drugih ljudi. (5 – 10 minuta)

d) *Pomoći prijateljima*

Obrazloženje: Ova aktivnost fokusirana je na izgradnju zdrave predstave o sebi kroz povezivanje s drugom osobom putem pisanja pisama. Zdrava predstava o sebi razvija se podjelom ličnih situacija, cijenjenjem dobrih stvari koje se dešavaju i davanjem i primanjem podrške kada je ona potrebna. Ovu aktivnost prvobitno treba provesti kada stvari idu dobro kako bi se razvile vještine koje se kasnije mogu primjenjivati za rješavanje problematičnijih situacija. Ovu aktivnost vrijedi ponavljati za različite tipove situacija tokom vremena - tako da se pozitivna predstava o sebi razvija postepeno. Aktivnost pomaže izgradnju samopoštovanja jer učesnicima daje kapacitet da pomognu drugima - čak i kad je to samo misaona vježba - i daje im osjećaj perspektive u odnosu na ono što im se dešava u vlastitom životu. Ova aktivnost također može pomoći učesnicima da uvide koje su im vještine i prednosti koje vrijedi unaprijediti i da razviju osjećaj povezanosti sa širom okolinom.

Ishodi učenja:

- Razviti zdravo samopoštovanje/predstavu o sebi pomažući drugoj osobi
- Uvidjeti da su i drugi ljudi suočeni sa raznim situacijama i da povezivanjem svi mogu pomoći jedni drugima.
- Osjetiti povezanost sa drugima putem pisanja pisama
- Razviti vokabular i vještine pismene komunikacije o raznovrsnim situacijama

Sredstva: Papir, olovke

Vrijeme: 25 -30 minuta

Upute:

1. Objasnite da je ova aktivnost osmišljena da pomogne učesnicima da izgrade pozitivnu predstavu o sebi razvijajući širu perspektivu koja prevazilazi granice njihove vlastite situacije. Ovaj proces će se demonstrirati aktivnošću koja se može upotrebljavati s vremena na vrijeme u svrhu razvijanja pozitivne predstave o sebi kao načina rješavanja raznih situacija - u konačnici da se podrže ljudi koji su suočeni sa problematičnim ili teškim situacijama. (5 minuta)
2. Zamolite učesnike da zatvore oči i prisjete se sretne situacija koja im se nedavno desila, nekog malog uspjeha ili nečeg što je dobro prošlo. Trebaju se sjetiti te situacije što je jasnije moguće.

Pitajte:

- Ko je još učestvovao u toj situaciji? - članovi porodice? neko iz škole? itd.
  - Gdje ste bili?
  - Zamolite ih da se prisjete bilo kakvih fizičkih osjeta kao što su mirisi, zvukovi, ili osjećaja u tijelu tokom situacije, itd. (5 minuta)
3. Objasnite učesnicima da trebaju zamisliti da imaju prijatelja koji je iskustio ili će upravo iskusiti istu takvu - ili veoma sličnu - situaciju.
  4. Recite im da napišu pismo tom prijatelju. Šta bi ta osoba trebala znati kako bi što bolje cijenila i uživala u toj situaciji? (10 minuta)
  5. Objasnite da s obzirom da je svijet tako veliki i ima toliko (ljudi) djece (na milione), gotovo je sigurno da se negdje nalazi neko ko prolazi istu ili veoma sličnu situaciju baš u tom trenutku.
  6. Sada neka pročitaju pismo sebi kao da su ga dobili od prijatelja koji ih dobro poznaje i ko zna tačno kako se osjećaju. (5 mins)
  7. Ponovo okupite sve učesnike i pitajte ih šta misle o vježbi. Pitajte ih da li su dobili svježiji uvid u svoju situaciju. Možete zamoliti jednog ili dva učesnika da pročitaju svoja pisma svima. (5 minuta)

Alternativa:

8. Proširite vježbu - ili sada ili kasnije - tako što ćete ponoviti pisanje pisma, ali ovaj put trebaju pisati prijatelju o situaciji koja je obični svakodnevni događaj - danas u školi, na velikom odmoru, kod kuće sa porodicom. Itd.
9. Kasnije možete ponoviti vježbu tako što će učesnici pisati o situaciji koja je značajna ali manje-više neutralna ili o situaciji koja je bila teška ali za koju vjeruju da su dobro postupili ili o situaciji koja je predstavljala neki manji problem.
10. Možete napomenuti da mogu pisati prijatelju šta god žele, a da taj proces pisanja pisama zamišljenom prijatelju također može biti koristan kada se suočavaju sa teškim ili problematičnim situacijama.

Napomene:

- Ova aktivnost može se koristiti u sklopu nastave iz maternjeg jezika u svrhu proširenja vokabulara i vještina pisanja, kao i sticanja samopoštovanja koje je fokus ove aktivnosti.
- Važno je izgraditi ovu pozitivnu predstavu o sebi postepeno i ne fokusirati se direktno na problematične situacije koje učesnike mogu nagnati da 'ponovo prožive' situacije koje su bile ekstremno problematične na način koji možda neće biti od pomoći.
- Može biti korisno za učesnike da čuvaju pisma koja pišu kako bi ih mogli pročitati ponovo nekad u budućnosti kada im to bude potrebno.

POGLAVLJE E

Zaključci

U ovom zaključnom dijelu priručnika sadržana su dva modula - prvi modul omogućava učesnicima da razmisle o onom što su naučili i kako to mogu primijeniti u svojim učionicama. Posljednji modul predstavlja neke primjerene zaključne aktivnosti.

15. Planiranje

a) *Planiranje akcije*

Obrazloženje: Svrha ove aktivnosti je pomoći učesnicima da izvuku maksimalnu korist iz obuke. Namijenjena je da ih podrži u primjeni onoga što su naučili u svom radu. Namijenjena je prvenstveno za nastavnike.

Ishodi učenja:

- Utvrditi šta su naučili i kako se to može primijeniti u praksi.
- Utvrditi korake koje je potrebno preduzeti

Sredstva: Papir, olovke

Vrijeme: 15 – 20 minuta

Upute:

1. Pitajte učesnike šta misle šta su vrijedno naučili tokom obuke? Može biti korisno ukratko sumirati aktivnosti koje su provođene.
2. Objasnite da sljedeći koraci podrazumijevaju nalaženje načina na koji se ove stvari mogu primijeniti u njihovom okruženju
3. Radeći samostalno učesnici trebaju napisati:
  - Stvari koje su naučili i aktivnosti koje bi mogli koristiti.
  - Stvari koje žele promijeniti na osnovu onoga što su naučili
  - Koje korake trebaju preduzeti?
  - Da li trebaju uključiti još nekoga? Kako ih mogu uključiti?
  - Kada to mogu učiniti?Po mogućnosti trebaju napraviti detaljni plan s vremenskim rasporedom.

b) *Domaća zadaća i naknadne aktivnosti*

Domaća zadaća sa ove obuke je da svaki nastavnik zajedno sa svojim razredom napravi plakat novih aktivnosti koje provode u razredu na osnovu ove obuke, a koji bi trebao odražavati i promjene koje se dešavaju u školi.

16. Zaključne aktivnosti

Predstavljene su tri alternative aktivnosti kao primjeren način za zaključivanje obuke. Može se provesti jedna ili više od ovih aktivnosti.

a) *Željati dobro*

Obrazloženje: Cilj ove aktivnosti je pomoći učesnicima da cijene dobre stvari koje imaju u svojim životima i da uspostave stav dijeljenja dobrog s drugima. Psiholozi su pokazali da što više cijenimo dobre stvari koje imamo to ćemo se bolje osjećati i to ćemo manje štete nanositi drugima.⁵

Ishodi učenja:

- Utvrditi dobre namjere koje imamo prema sebi i prema drugima.
- Uvidjeti da drugi ljudi također žele dobro drugim ljudima

Napomena: Ova aktivnost nije pogodna za upotrebu s veoma malom djecom.

Potrebna sredstva: Papir i olovke

Vrijeme: 20 - 30 minuta

Upute:

1. Zamolite učesnike da zatvore oči i povedite kratko usmjereno razmišljanje:
Zamolite ih da zamisle ljude kojima je do njih stalo, koji ih vole i koji im misle dobro. Razmislite o tome koliko ste važni ljudima oko sebe i u svijetu. Dozvolite da vas ispuni sva ta ljubav koju osjećate. Dajte sebi tu ljubav dok se ne ispunite, a onda je dajte drugima, svim ljudima do kojih vam je stalo, a zatim svim ljudima svijeta. (3 minuta)
Sada otvorite oči
2. Pitajte učesnike koja je to jedna stvar koji žele za sebe?
3. Pitajte učesnike koja je to jedna stvar koji žele za cijeli svijet i sve ljude svijeta.
4. Dajte učesnicima vremena da zapišu ili nacrtaju svoje želje. (5 minuta)
5. Zamolite učesnike da podijele sve svoje želje - lične i globalne. (10 minuta)

⁵ Vidjeti na primjer <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1760846&show=abstract>.

6. Pitajte učesnike šta misle zašto je rađena ova aktivnost i kako je vezana za obuku?
Objasnite da stvaranjem pozitivnog osjećanja stvaramo i podržavamo pozitivne misli u mozgu. Objasnite da su psiholozi pokazali ta takvi misaoni obrasci smanjuju potrebu da u drugima tražimo krivca ili žrtvenog jarca⁶ (5 mins)

Napomena: U razredu se ova aktivnost može provoditi s vremena na vrijeme kako bi se razvijala ova osjećanja i dobre želje prema sebi i prema drugima.

b) *Dodaj kamen*

Obrazloženje: U ovoj zaključnoj aktivnosti učesnici dijele utiske kako bi upotpunili svoje iskustvo

Ishodi učenja:

- Prenijeti drugima kako se osjećate
- Saslušati druge s poštovanjem
- Sumirati kako se osjećate

Sredstva: Kamenčić ili drugi mali predmet koji se lako može dodavati.

Vrijeme: 30 minuta

Upute:

1. Objasnite da je ovo posljednja aktivnost koju ćete raditi i da je to prilika da učesnici iznesu svoje zaključke. Napomenite da će svaka osoba imati neki minut vremena da govori i da ćete ih podsjetiti na vrijeme. Podsjetite ih da slušaju jedni druge pažljivo i da samo osoba koja drži kamen može govoriti.
2. Neka dodaju kamen kako bi svaka osoba imala priliku govoriti.

---

⁶ Vidjeti na primjer http://www.heartmathbenelux.com/doc/McCratyreal_article_in_integral_review_2009.pdf

c) *Završetci*

Obrazloženje: Kratak jednostavan način da zaključite obuku.

Ishodi učenja: Na jednostavan kratak i formalan način zaključiti obuku.

Sredstva: Prostor gdje svi mogu ustati.

Vrijeme: 5 minuta

Upute:

1. Ustanite i stanite u krug. Zamolite učesnike da pogledaju okolo po krugu i da nađu načina da jedni druge uvažavaju u zajedničkom iskustvu.
2. Zamolite učesnike da se okrenu i istaknu da još uvijek mogu osjetiti prisustvo svih ljudi oko sebe iako ih više ne vide.
3. Sada zamolite učesnike da načine jedan korak izvan kruga. Možete objaviti da je obuka završena, ali da svaka osoba sa sobom odnosi nešto od tog iskustva.

Dodatak 1

Kontekst diskriminacije Roma⁷

Pripremila: Manjola Veizi

Manjola vodi organizaciju Centar za prava Romkinja u Albaniji i aktivista je već 10 godina. Kao diplomirani pravnik, radila je na različitim pitanjima vezanim za prava Roma, uključujući stanovanje i legalizaciju, ženska romska prava i porodična pitanja, itd. Aktivno je učestvovala u različitim inicijativama UNDP-a, Fonda za otvoreno društvo u Albaniji, OSCE-a i Evropskog centra za romska prava sa ciljem poboljšanja životnih uslova Roma i zaštite njihovih prava.

Kontekst

Romi čine jednu od najvećih etničkih manjina u Evropi. Prema studiji koju je provela organizacija Amnesty International 2010. godine, u Evropi živi oko 10 miliona Roma, a skoro 80% evropske romske populacije živi u država članicama i državama kandidatkinjama za članstvo u EU.

Romi su među najmanje obrazovanim grupama u regiji. Mnogi Romi širom Evrope su u izrazito nepovoljnom položaju zbog niskih nivoa pismenosti i

---

7 Aktivnost vezana za ovaj tekst nalazi se u poglavlju 13.

nepotpunog obrazovanja. Ogroman je procjep između obrazovnog nivoa Roma i obrazovnog nivoa većinske populacije.⁸ Za romsku djecu je stopa završavanja obaveznog obrazovanja, pa tako i općeg srednjeg obrazovanja, još uvijek veoma niska. Broj romske djece upisane u sistem usmjerenog obrazovanja i obuke (*eng. Vocational Education and Training, VET*) i tercijarnog obrazovanja i dalje je zane-mariv.

2011. godine UNDP, Svjetska banka i Evropska komisija provele su anketu 750 romskih domaćinstava i 350 ne-romskih domaćinstava u blizini romskih zajednica u 12 zemalja, uključujući Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku, Bivšu Jugoslavensku Republiku Makedoniju, Crnu Goru i Srbiju. Nalazi ankete pokazuju da romske zajednice zaostaju po pitanju obrazovanja⁹:

- U prosjeku samo svako drugo romsko dijete pohađa predškolsku nastavu ili ide u obdanište.
- Samo 15 procenata mladih punoljetnih Roma ima završeno srednje opće ili usmjereno obrazovanje.

Nalazi ankete¹⁰, od kojih su neki prikazani u tabeli ispod, pružaju uvid u situaciju Roma relevantnu i za njihove ne-romske susjede i za Rome drugdje u regiji.

<u>Zemlja</u>	<u>Pismenost</u> (dob 16+)		<u>Upis u školu</u> (dob 7-15)		<u>Upis u školu</u> (dob 16-19)	
	Romi	Ne-Romi	Romi	Ne-Romi	Romi	Ne-Romi
Albanija	65%	95%	48%	91%	13%	60%
Bosna i Hercegovina	82%	97%	61%	96%	15%	72%
Hrvatska	84%	99%	87%	93%	31%	77%
Bivša Jugoslavenska Republika Makedonija	83%	96%	74%	90%	27%	65%
Crna Gora	73%	99%	55%	94%	13%	61%
Srbija	85%	98%	80%	95%	25%	71%

8 Amnesty International 2010.

9 UNDP/Svjetska banka/EC Regionalna anketa Roma 2011.

10 Nalazi ankete mogu se preuzeti sa <http://europeandcis.undp.org/data/show/D69F01FE-F203-1EE9-B45121B12A557E1B>.

Prema nedavno provedenim studijama neki od uzroka loših obrazovnih ishoda kod Roma su:¹¹

- Nedostatak kvalitetnih usluga ranog obrazovanja za djecu
- Nedostatak registracije rođenja
- Siromaštvo i socijalna isključenost
- Geografske i finansijske barijere
- Razdvajanje u posebne škole
- Neprijateljsko okruženje u školi i učionici
- Jezičke barijere
- Ne-multikulturalni nastavni planovi i programi
- Predrasude i neprijateljstvo

Rješavanje problema diskriminacije i nasilništva u razredu

(Napomena: ko-autorica ove aktivnosti je romska aktivistkinja Ruth Friedman)

Ovaj modul ima za cilj obraditi poteškoće s kojima se romska djeca suočavaju u redovnim školama i podizanje svijesti o fenomenima diskriminacije i segregacije. Ovaj modul koristi aktivnosti kako bi nastavnicima pomogao da razumiju kako njihovo ponašanje igra važnu ulogu u unapređenju nivoa obrazovanja romske djece i da putem ohrabririvanja raste motivacija djece, a to direktno utiče na povećan nivo upisa i pohađanja škole kod romske djece.

Ishodi učenja:

- Razumjeti da se često dešava nesvjesna diskriminacija protiv romske djece i razmisliti o učinkovitim načinima da se pristupi romskoj djeci u učionici;
- Razlučiti/razmisliti o pozitivnim i negativnim pristupima koji se koriste u praksi;
- Razmisliti o načinima na koje bi nastavnici mogli pomoći romskoj djeci da prevaziđu prepreke s kojima se susreću;
- Pomoći pri stvaranju atmosfere povjerenja između nastavnika, romske djece i roditelja.

---

11 UNICEF, 2011, *Pravo romske djece na obrazovanje*: Dokument o stajalištu. Ženeva: Regionalni ured UNICEF-a za centralnu i istočnu Evropu i Zajednicu Nezavisnih Država (CEECS).

Obrazloženje: U dole navedenim studijama slučaja predstavljene su situacije iz stvarnog života koje ilustriraju da se romski roditelji i djeca ponekad susreću sa neopaženim poteškoćama pri pokušaju da pohađaju školu i pri boravku u učionici. Važno je stvoriti razumijevanje za ove poteškoće i pokušati naći praktična rješenja za ove situacije. Također je važno naučiti da nije sve onako kako se čini na prvi pogled i unaprijediti vještine slučaja, kao i testirati strpljivost nastavnika ili pomoćnika direktora škole. Postoji također i važna uloga za romske roditelje, ali o tome će biti riječi u aktivnostima u Dodatku II.

Uvjeti:

- Materijali sa praktičnim studijama slučaja (vidjeti gore, svaka grupa učesnika će dobiti jedan slučaj)
- Materijal sa listom pitanja

Vrijeme: 90 minuta

Upute:

1. Obavijestiti učesnike o temi vježbe. Obavijestiti je da je cilj pomoći nastavnicima da razmotre ove slučajeve kako bi bolje razumjeli njihovu složenost i pomoći im da nađu rješenja. (5 minuta)
2. Objasnite proces koji učesnici trebaju upotrijebiti na primjeru jednog slučaja, upotrijebite materijal sa pitanjima da analizirate situaciju i proizvedete moguća rješenja. Ostavite mogućnost da učesnici postavljaju pitanja kako biste osigurali da su razumjeli zadatak. (15 minuta)
3. Podijelite učesnike u grupe. Podijelite materijale (jedan slučaj po grupi)
4. Zamolite učesnike (nastavnike) da analiziraju situacije koje su dobili i utvrde i administrativne akcije i specifično osmišljene lične akcije za odgovor na date situacije. (20 minuta)

Izradite analizu uz pomoć sljedećih pitanja:

- Šta se sveukupno dešava u ovoj situaciji?
  - Objasnite situaciju iz perspektive svakog lika, odnosno kako bi to taj lik doživio (svaki član grupe će igrati ulogu jedne osobe/grupe uključene u slučaj)
  - Šta mislite koje su potrebe svake osobe/grupe?
  - Čije se potrebe ispunjavaju? Postoje li drugi načini da se ispune ove potrebe?
  - Čije se potrebe ne ispunjavaju? Šta mislite kako bi se mogle ispuniti?
  - Mislite li da se krše neka prava? Koja prava? I čija?
  - Prema vašem mišljenju šta (ili ko) bi se trebalo promijeniti u ovoj situaciji? Razmišljajte kreativno - u ovoj fazi možete uključiti sve zamislive promjene
  - Šta mislite gdje je promjena moguća? (neke od idealnih promjena koje ste zamislili možda nisu realne)
  - Šta se može učiniti da se situacija promjeni i ko to može učiniti?
  - Šta vi možete učiniti (da se situacija odvija u vašoj školi) kako bi osigurali da se ove promjene implementiraju? (Napravite plan akcije).
5. Okupite sve učesnike i dozvolite svakoj grupi da predstavi svoje rješenje ili moguća rješenja.
Tražite povratne informacije ili komentare od ostalih učesnika (10 minuta po slučaju)
6. Na kraju pitajte učesnike koje su generalne pouke naučili? (5 minuta)

Materijal Pitanja

Šta se sveukupno dešava u ovoj situaciji?

Objasnite situaciju iz perspektive svakog lika, odnosno kako bi to taj lik doživio (svaki član grupe će igrati ulogu jedne osobe/grupe uključene u slučaj)

Šta mislite koje su potrebe svake osobe/grupe?

Čije se potrebe ispunjavaju? Postoje li drugi načini da se ispune ove potrebe?

Čije se potrebe ne ispunjavaju? Šta mislite kako bi se mogle ispuniti?

Mislite li da se krše neka prava? Koja prava? I čija?

Prema vašem mišljenju šta (ili ko) bi se trebalo promijeniti u ovoj situaciji?

Razmišljajte kreativno - u ovoj fazi možete uključiti sve zamislive promjene

Šta mislite gdje je promjena moguća? (neke od idealnih promjena koje ste zamislili možda nisu realne)

Šta se može učiniti da se situacija promjeni i ko to može učiniti?

Šta vi možete učiniti (da se situacija odvija u vašoj školi) kako bi osigurali da se ove promjene implementiraju? (Napravite plan akcije).

Likovi u slučaju:

	Osoba 1	Osoba 2	Osoba 3	Osoba 4
Kako ova osoba posmatra situaciju?				
Koje su potrebe ove osobe?				
Da li se ispunjavaju njene/njegove potrebe? Da/Ne				
Kako bi se njene/njegove potrebe mogle ispuniti?				
Da li se krše njena/njegova prava?				
Koja prava?				
Šta bi ova osoba mogla učiniti da promijeni situaciju?				

Molimo da navedete ishod(e) promjene situacije koje preferirate .....

.....

.....

Da se ova situacija odvija u vašoj školi, šta bi vi mogli učiniti da osigurate realizaciju promjena? (Napravite plan akcije)

Materijali:

Slučaj I

Maria je upravo napunila sedam godina. Posljednji su dani mjeseca avgusta i njeni roditelji su spremni upisati ju u školu u blizini njihovog naselja. Odlaze kod direktora škole zajedno sa Marijom da je upišu. Prvog dana im kažu da se vrate sutra jer je u toku sastanak nastavnika. Dolaze sljedećeg dana i sekretarica im kaže da donesu rodni list i potvrdu o primljenim vakcinama za Mariju.

Marijini roditelji odlaze u općinu po rodni list, ali im općinski službenik odbija izdati rodni list jer nisu platili boravišne takse. Također imaju problema pri dobivanju potvrde o vakcinama jer zbog putovanja Maria nije primila sve faze vakcinisanja. Ponovo odlaze kod direktora da ga obavijeste o svim poteškoćama s kojima su se susreli.

Slučaj II

Enea ima sedam godina. Pohađa prvi razred osnovne škole. Nikad nije išao na predškolsku nastavu i sada ima poteškoća da razumije gradivo. Često dolazi u školu a da nije uradio zadaću. Učitelj je razgovarao sa njegovim roditeljima, ali oni kažu da su nepismeni i da mu ne mogu pomoći sa zadaćom. Druga djeca ne žele sjediti u klupi s njim zato što je cigan. Uvijek odlazi kući plačući. Više ne želi ići u školu.

Slučaj III

Emanuel je živahni romski dječak u trećem razredu. Ne ide mu domaća zadaća, ali jako voli muziku. Voli da pjeva i veoma je aktivan na časovima muzičkog vaspitanja. Djed ga je naučio da svira violinu. U sklopu proslave Nove godine škola će organizirati koncert. Pozvat će poznate javne ličnosti. Učiteljica je angažirala 5 učenika iz razreda da se pripreme da predstavljaju razred. Emanuel nije angažiran uprkos činjenici da mu je učiteljica jednom rekla kako je on najbolji na časovima muzičkog. Otišao je kući i rekao roditeljima šta se desilo.

Oni su mu rekli da nije izabran zato što je Rom i da bez obzira koliko bio dobar nikad ga neće pravedno tretirati. Od toga dana Emanuel više ne pjeva tokom odmora i na časovima muzičkog.

Slučaj IV

Alesia, djevojčica Romkinja sjedi u prvoj klupi sa Aurorom koja nije Romkinja. Dobro se slažu. Aurora je odlična učenica i stalno pomaže Alesiji sa zadaćom. Jednog dana Aurorina majka dolazi u razred. Razgovara sa učiteljem i tvrdi da su školske knjige njene kćerke nestale i da ih je izgubila u školi. Učitelj šalje Alesiju u zadnju klupu, a u klupu s Aurorom dovodi dječaka koji nije Rom.

Slučaj V

Roditelji Romi koji žive u romskom naselju blizu pruge žele upisati svoju kćerku u osnovnu školu. Odlaze u školu u blizini naselja kako bi se prijavili za upis. Pomoćnik direktora traži da donesu rodni list i potvrdu o vakcinacijama njihove kćerke.

Nakon dva dana roditelji donose potrebne dokumente u školu, ali im pomoćnik direktora govori da više nema mjesta u razredu za upis nove djece i da kćerku trebaju upisati u školu koja se nalazi s druge strane pruge. Roditelji objašnjavaju pomoćniku direktora da ne mogu upisati kćerku u tu drugu školu jer se boje kako će sama prelaziti preko pruge svaki dan. Oni prodaju rabljenu odjeću u okolnim selima i ne mogu je pratiti u školu.

Slučaj VI

Ronald ima deset godina. Jedini je Rom u razredu. Jednog dana učiteljica dolazi u razred i traži da svi Romi dignu ruku jer će im škola, pošto su veoma siromašni, podijeliti besplatne udžbenike. On do tada nije obznanio svoje etničko porijeklo i nije digao ruku jer se boji da će ga ostali drugačije tretirati. Nije o ovome razgovarao ni sa svojim roditeljima jer se boji da će ga grditi. Svjestan je da njegovi roditelji imaju finansijskih poteškoća.

Slučaj VII

Većina romske djece koja žive u predgrađima Tirane u blizine rijeke ne pohađa školu jer zajedno sa roditeljima idu raditi (prikupljaju materijale koji se mogu reciklirati).

Skender, mladi otac Rom želi da njegova djeca budu obrazovana. Svakog dana vodi svoje dvoje djece u školu u improviziranom vozilu kojim nakon toga skuplja konzerve i staro željezo. Nakon nastave dolazi ponovo po svoju djecu. Jednog dana kada dođe po njih djeca mu kažu da više ne žele ići u školu jer ih je direktorica odvela u školsko kupatilo i natjerala da se okupaju prije nego odu u učionicu. Drugi učenici su im se rugali.

U razgovoru sa direktoricom, ona izjavljuje da je htjela pomoći djeci jer porodica očito nema uvjeta da ih u školu dovede čiste. Objasnila je da je željela da se djeca lijepo osjećaju. Druga djeca ne žele da se druže s njima zato što «smrde».

Dodatak 2

Modul o Romima

Pripremila: Marsela Taho

Marsela Taho radi za Fond za obrazovanje Roma posljednje tri godine, u svojstvu predstavnika za Albaniju i Kosovo. Diplomirala je socijalni rad na Univerzitetu u Tirani 2001. godine, a također je završila Program za učešće Roma na Centralnom Evropskom Univerzitetu u Budimpešti 2005. godine. Marsela je radila kao socijalni radnik sa djecom i njihovim porodicama u saradnji sa različitim organizacijama, kao što su Terres Des Homes, UNDP-ov program za lokalne samouprave i AiBi (Amici dei Bambini) Centar Romkinja za razvoj. Član je Međunarodne mreže Romkinja. Posljednjih 5 godina, radila je u Ministarstvu rada, socijalne politike i jednakih mogućnosti u Tirani, u Sekretarijatu za Dekadu Roma.

Modul I: Identitet i kultura

Obrazloženje: Često se kaže da “kulturu predstavlja skup karakteristika neke grupe ljudi koje određuje jezik, vjeroispovijest, kuhinja, društvene navike, muzika i druge vrste umjetnosti¹²”. Međutim, državna vlast ima presudnu ulogu u dokumentiranju i institucionaliziranju kulturnog naslijeđa određene nacije i očuvanju karakteristika koje se smatraju dobrim i u najboljem interesu te nacije. U tom procesu se osuđuju mnoge loše društvene navike ili se pretpostavlja da one nisu u skladu sa današnjim društvenim vrijednostima i normama. To znači da je kultura mnogo složenija od laičkih shvatanja pojedinaca koji pripadaju toj kulturi, o kojoj brinu i koju, u najvećoj mjeri, oblikuju nacionalne kulturne institucije i percepcija od strane drugih kultura.

Usljed činjenice što Romi nemaju vlastitu zemlju koja bi o njima brinula i dokumentirala i njegovala romsku kulturu, a u zemljama u kojima žive su podvrgnuti predrasudama, loše obrazovani i nedovoljno uživaju usluge javnih službi – neke romske zajednice još uvijek čuvaju nekolicinu primitivnih društvenih navika (npr. maloljetnički brakovi, veliki broj članova porodice, itd.). Nijedna zasebna etnička grupacija ne nasljeđuje ovakve društvene navike, kako romska – tako ni bilo koja druga, i prisutne su u skoro svim društvima u različito vrijeme i na različitom stepenu razvoja. Obrazovni organi i učitelji imaju presudnu ulogu u dinamici i razvoju određene kulture, kao i izgradnji mostova razumijevanja, obostranog poštovanja i kulturne razmjene između djece i roditelja pripadnika različitih kultura u školskoj sredini.¹³

Ishodi učenja:

- Naučiti razlikovati romsko kulturno naslijeđe od primitivnog i iznuđenog ponašanja i društvenih navika proisteklih iz dugoročne društvene izolacije i neobrazovanosti;
- Cijeniti i podsticati različitosti i multikulturalnost u školskoj sredini

Sredstva: Samoljepljivi blokovi, flomasteri, stalak za prezentacije

Vrijeme: 45 minuta

Upute:

Vrijeme: 10 minuta

12 *What is Culture? Definition of Culture*, K. A. Zimmermann 2012.

13 *Unpublished Working Paper*, Institute of Romani Culture in Albania, B.Taho 2013

1. Na osnovu informacija iz navedenog obrazloženja:
  - a. Postaviti učesnicima sljedeća pitanja:
    - Šta je kultura;
    - Da li kultura uključuje samo istinu ili i stereotipe i predubjeđenja;
    - Ko odlučuje koji elementi, bilo da su istiniti ili stereotipi, pripadaju određenoj kulturi (npr. državne vlasti, laici, organizacije građanskog društva koje pripadaju toj kulturi, elita ili neko ko pripada drugoj kulturi);
    - Na koji način obrazovni organi i učitelji mogu poboljšati multi-kulturno okruženje u školi (npr. korektnim informacijama o romskoj kulturi ili njihovoj manjinskoj kulturi u udžbenicima, organiziranjem aktivnosti koje promoviraju kulturnu ravnopravnost među djecom i roditeljima različitog kulturnog porijekla)
  - b. Zaključite ovaj dio naglašavanjem argumenata koji se iznose u obrazloženju.

Vrijeme: 15 minuta

2. Zatražite od učesnika da na zasebnim samoljepljivim papirićima napišu elemente, bilo istinite ili zasnovane na predrasudama, koji (kako vjeruju i/ili su čuli od drugih – npr. romske elite, običnih Roma, itd... ili su o njima čitali u knjigama) označavaju Rome ili njihovu manjinsku kulturu, a zatim ih zamolite da ih grupiraju u dvije kolone, odnosno:
  - Istine i predrasude koje se odnose na Rome ili neku drugu manjinsku kulturu; i
  - Iznuđene društvene navike/način života, koje proističu iz društvene izolacije ili neobrazovanosti (koje pojedina kultura ne nasljeđuje).

Napomena: Neki od krivo shvaćenih elemenata romske kulture su maloljetnički brakovi, život u porodicama sa velikim brojem članova, potcjenjivanje obrazovanja, stanovanje u stračarama pored rijeka, itd.

Vrijeme: 20 minuta

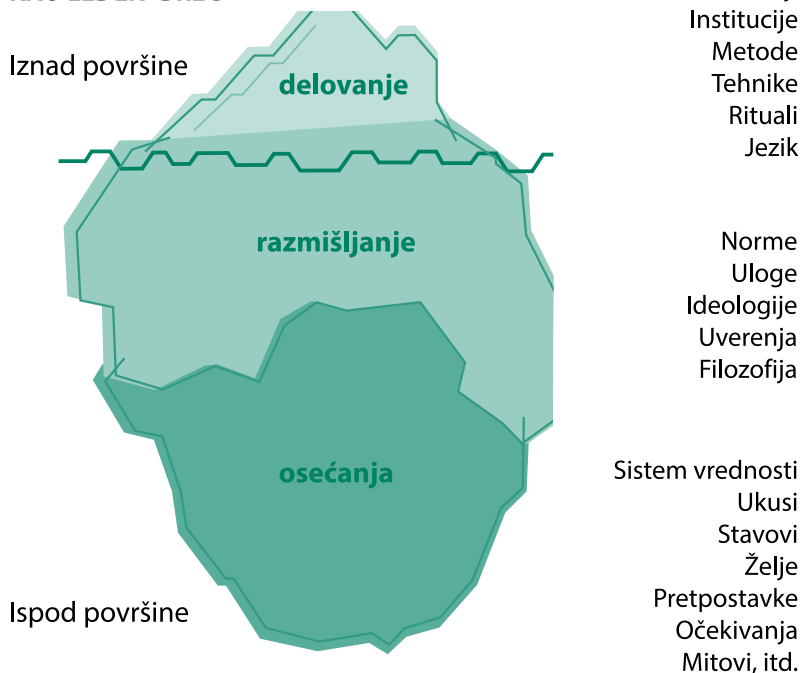
3. Podijelite učesnike u grupe, od kojih će svaka razmatrati jedan (ili više) identificiranih elemenata.

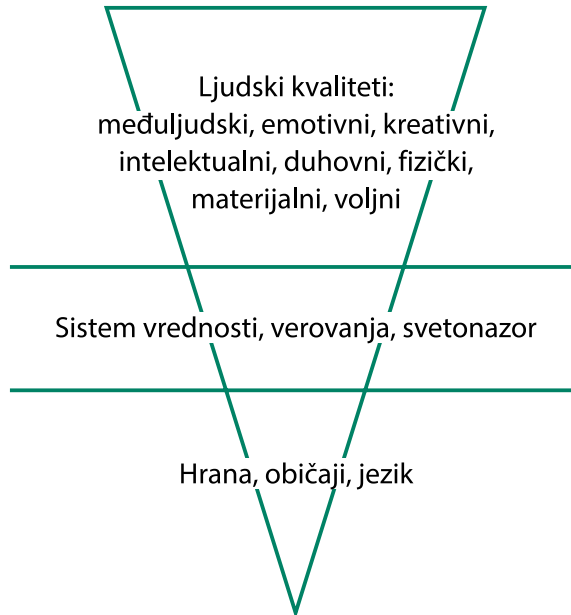
Sve grupe trebaju prodiskutirati sljedeća pitanja:

- Po čemu znate da takvo ponašanje (istinita ili predrasuda) karakterizira kulturu Roma ili drugih manjinskih grupa?
- Ima li drugih ljudi ili grupa za koje bi se moglo reći isto ili koji se ponašaju na sličan način?
- Šta može da dovede do takve situacije/Šta je uzrokovalo te predrasude ili istine?
- Da li se i u literaturi, udžbenicima, u romskim organizacijama i/ili od strane romske elite smatra da su to elementi romske kulture? Da li bi se s tim nužno složili i obični Romi?
- Da li tu vrstu ponašanja treba promovirati kao romsku kulturu, iako se romska elita s tim ne slaže, ili bi se to, umjesto toga, trebalo proglasiti iznuđenom društvenom navikom koja proističe iz dugoročne društvene izolacije i neobrazovanosti?

Upoznavanje sa romskom kulturom

MODEL KULTURE PREDSTAVLJEN KAO LEDENI BREG

Obrazloženje: Kultura se često poredi sa ledenim brijegom koji ima dio iznad i ispod površine. Elementi kulture koji se jasno uočavaju kroz vidljive aktivnosti (djelovanje), predstavljaju gornji dio ledenog brijega. Elementi koji nisu tako očigledni predstavljaju veći dio ledenog brijega koji se nalazi ispod površine vode.

Kada se gleda sa površine vode, vidi se samo otprilike 10% ledenog brijega, veći dio se nalazi ispod površine.

Ovaj model¹⁴ nam može pomoći da bolje razumijemo ponašanje pripadnika drugih kultura.

Neki autori¹⁵ predlažu da se model ledenog brijega okrene naopako¹⁶ i nivo koji se nalazi ispod vode nazivaju: *kvalitete koji nas čine ljudima*. Ovi autori također kažu da ako se krene od ljudskih kvaliteta i pronade što nam je zajedničko, onda se možemo lakše povezati sa ljudima koji pripadaju različitim kulturama.

14 Adaptirano iz knjige Guy Rochera, *Introduction a la sociologia generale*, Tome 1, 1969, kako ga je predstavio Centar za inter-kulturnu nastavu pri Kanadskom institutu za spoljne poslove, 2010.

15 Prezentacija Ruth Van Reken na konferenciji IBAP, citirana na blogu "What Ed Said", Ispod vrha ledenog brega, 2012, na <http://whatedsaid.wordpress.com/2010/06/13/below-the-tip-of-the-iceberg>.

16 Adaptirano sa bloga "What Ed Said", Ispod vrha ledenog brega, 2010 na <http://whatedsaid.wordpress.com/2010/06/13/below-the-tip-of-the-iceberg/>.

Umjesto da se fokusiramo samo na vrh ledenog brijega potrebno je da ovakvo razmišljanje postavimo za cilj podučavanja i učenja o drugim kulturama.

Ishodi učenja:

- Buđenje interesa kod učesnika da uče o drugim kulturama, uključujući i romsku;
- Pomoći učesnicima da pronađu načine kako da komuniciraju i povežu se sa pripadnicima drugih kultura.

Uvjeti: samoljepljivi blokovi, flomasteri, stalak za prezentacije

Vrijeme: 30 minuta

Upute:

1. Podijelite učesnike u grupe prema nacionalnoj pripadnosti;
2. Zatražite od grupa da pronađu što više elemenata koji karakteriziraju određenu kulturu i da ih, po svom nahođenju, grupiraju po modelu vidljivih i skrivenih kategorija;
3. Zatražite od predstavnika grupa da predstavljaju svoje rezultate tako što će istaknuti šta je toj kulturi vidljivo a šta skriveno pripadnicima drugih kultura;
4. Zamolite učesnike da pronađu koji elementi su zajednički različitim kulturama i porazgovaraju o tome kako praktično iskoristiti zajedničke i razlikovne elemente za kontinuiranu kulturnu razmjenu;

Modul II: Angažiranje romskih roditelja i djece

Obrazloženje: Roditelji imaju veliki uticaj na aktivnosti svoje djece, njihovo razmišljanje i osjećaje i način na koji gledaju na vlastitu i kulture drugih ljudi. Interkulturalno obrazovanje koje poštuje ličnost svakog djeteta podrazumijeva učešće roditelja koji pripadaju različitim kulturama, u okviru školskih vijeća roditelja¹⁷. Postoji potreba da roditelji koji pripadaju različitim kulturama međusobno komuniciraju, na način kako se to predlaže u igri “Porodični zid”¹⁸.

Ishodi učenja:

- Učenje o vrijednostima i kulturi porodica i zajednica;
- Podsticanje poštovanja posebnosti svih kultura i inter-kulturalne razmjene

Sredstva: porodične fotografije djece, porodice i zajednice

Vrijeme: 30 minuta

Upute:

1. Formirajte “porodični zid” u učionici; Od učitelja zatražite da sa sobom ponesu tri fotografije koje prikazuju život djeteta, porodice i zajednice.
2. Upotrijebite ovaj zid i fotografije da započnete razgovor sa djecom o njihovom životu i porodicama; aktivnost organizirajte na takav način da djeca mogu gledati, slušati i jedna drugima postavljati pitanja.
3. Upotrijebite zid kako bi ukazali poštovanje za posebnost svakog pojedinog djeteta; razgovarajte sa djecom o onom što im je zajedničko sa drugom djecom i onom što ih razlikuje.
4. Donesite i vi vaše fotografije i pokažite ih djeci.

17 Uprave škola i nastavnici trebaju se zalagati za učešće roditelja romske nacionalnosti u školskim vijećima. U tom smislu, uprave škola mogu organizirati posjete dvočlanih timova sastavljenih od nastavnika i neromskih roditelja romskim porodicama, kako bi s njima razgovarali o njihovoj ulozi u vijeću roditelja. Organiziranje društvenih dešavanja (umjetničkih, kulturnih, rekreacijskih, sportskih) uz učešće romskih i neromskih roditelja različitih kultura također bi pomoglo izgradnji mostova komunikacije. Stvaranje atmosfere u kojoj će se romski roditelji jednako vrijednim i uvaženim je vrlo važno za pridobijanje njihovog povjerenja i prihvatanja obaveze da aktivno učestvuju u radu vijeća roditelja. Ako se u vijeću roditelja nalaze uvažene neromske javne ličnosti iz sfere umjetnosti, kulture, medija itd, oni bi se trebali uključiti u misiju podsticanja i pomaganja roditeljima koji pripadaju manjinskim zajednicama, uključujući i Rome. Pozitivan efekat se može postići i uključivanjem talentovanih roditelja, lidera i drugih uspješnih pojedinaca iz redova Romske zajednice.

18 Igra “Porodični zid” je adaptirana iz: Teacher’s Guidebook for Good Practices in Inclusive Early Childhood Services, *Strong from the start: Building opportunities of early childhood* (Priručnika za dobre prakse u inkluzivnim uslugama u ranom detinjstvu, Jaki od samog početka: Izgradnja mogućnosti još od ranog detinjstva) Zorica Trikić, uz podršku Evropske Komisije i koordinaciju Fonda za obrazovanje Roma sa međunarodnim udruženjem Step by Step.

Upute za reagiranje na sljedeće problematične situacije

a. Većina roditelja se žali što je učitelj/ica postavio/la njihovo dijete da sjedi do svog romskog druga iz razreda i traži da se romsko dete premjesti

Statut škole promovise poštovanje kulturnih različitosti

Interna školska regulativa mora sadržavati članove koji se zasnivaju na principima borbe protiv diskriminacije, poštovanju kulturnih različitosti i etičkoj komunikaciji. U konkretnom slučaju, može se desiti da roditelji kao razlog za premještanje ne ističu romsko porijeklo druga/rice njihovog deteta. Ako se njihov zahtjev ne zasniva na problematičnom ponašanju romskog deteta, škola ne treba da ga uzme u razmatranje. Štaviše, čak iako se zahtjev zasniva na problematičnom ponašanju romskog djeteta, on mora da bude formuliran bez diskriminatornog jezika i u potpunom skladu sa etičkom komunikacijom.

b. Dijete iz većinske zajednice se tokom nastave obraća svom romskom drugu/drugarici pogrđnim imenima koja asociraju na njegovu/njenu inferiornost (npr. „Cigan“, ili drugi lokalni pogrđni nazivi umjesto „Rom“);

Pravo na ime i nacionalnost

Pravo na ime i nacionalnost garantirano je Poveljom o pravima djeteta. Poštovanje tog prava nalaže da se drugi oslovljavaju imenom koje sami odaberu. Zbog toga, učitelji i nastavnici moraju upoznati učenike sa tim pravima i od njih tražiti da poštuju nazive drugih i njihovu kulturnu pripadnost. Ovo pitanje treba regulirati i kodeksom etičke komunikacije. U konkretnom slučaju, uprava škole, uz konsultacije sa romskim (ili drugim manjinskim organizacijama) ili institucijama koje se bave zaštitom manjina, treba ukazati na zvanične nazive manjina i dati relevantne instrukcije učiteljima i nastavnicima, roditeljima i djeci različite kulturne pripadnosti. Za one koji krše te propise, škola može interno propisati i izricanje disciplinskih mjera.

c. Roditelj (Rom ili ne) sprečava kćerku da pohađa obaveznu nastavu, tvrdeći da je spremna za udaju;

Borba protiv predrasude da su maloljetnički brakovi dio romske kulture:

Neki Romi (i druge manjinske grupe) su neobrazovani i potpuno izolirani od ostalog svijeta, žive u siromaštvu i lošim uslovima, u porodicama sa velikim brojem članova. U takvim okolnostima, roditelji ne mogu djeci priuštiti obrazovanje i ona se moraju osamostaliti, tako što će se zaposliti ili zasnovati vlastite porodice u vrlo ranom uzrastu. To se dešava zbog toga što, u datim okolnostima, nastavak obrazovanja ne predstavlja moguć i koristan izbor. Bilo ko, suočen sa sličnom životnom situacijom, vjerovatno bi reagirao na sličan način, bez obzira na etničku pripadnost. Što je još važnije – nedostatak romskih kulturnih institucija koje bi dokumentirale i institucionalizirale romsko kulturno naslijeđe otvara prostor predrasudama da nužda koja ih je natjerala na takav način života i nekorektno društveno ponašanje – predstavlja njihovo kulturno naslijeđe.

Razmislite o sljedećim aktivnostima:

- Razgovarajte o ovoj pojavi na sastancima vijeća roditelja i planirajte niz aktivnosti;
- Uprava škole i predstavnici vijeća roditelja formiraju zajedničku radnu grupu za saradnju sa lokalnim romskim organizacijama, u vezi sa pohađanjem škole;
- Izrada informativnih štampanih materijala i kampanja, koje bi ukazivale na odgovornost roditelja da obezbijede da im djeca pohađaju obavezno obrazovanje;
- Uključivanje roditelja i djece za koje se pretpostavlja da bi mogli da napuste školu u društvene aktivnosti u školi, sa ciljem da uvide važnost pohađanja škole.

